

02. Yazınsal Çeviri Değerlendirmesinde Yorumbilgisi Temelli Bütünleşik bir Yöntem Önerisi¹

Sanem PEKER DAĞLI ² & Lale ÖZCAN ³

APA: Peker Dağlı, S. & Özcan, L. (2025). Yazınsal Çeviri Değerlendirmesinde Yorumbilgisi Temelli Bütünleşik bir Yöntem Önerisi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (49), 15-39. **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.17568618>

Öz

Yazınsal çeviri değerlendirmesi, yalnızca erek metnin kaynak metinle kurduğu işlevsel ve anlamsal eşdeğerlik ilişkilerini değil, aynı zamanda metnin estetik bütünlüğünün, çokanlamlı yapısının ve söylemsel örüntülerinin erek dilde yeniden üretimini de odağına alan çok katmanlı bir yorumlama alanıdır. Alandaki güncel araştırmalar incelendiğinde, yazınsal çeviri değerlendirmesinin çoğunlukla nitel ve betimsel ölçütlere dayalı manuel analizlerle ya da sınırlı dilsel parametrelerle çalışan otomatik sistemler aracılığıyla yürütüldüğü görülmektedir. Mevcut otomatik, hibrit ve yapay zekâ destekli modellerin büyük ölçüde makine çevirisi çıktılarının değerlendirilmesine veya teknik metinlerdeki anlam aktarımına odaklandığı; buna karşılık yazınsal metinlerin biçimsel ve anlamsal karmaşıklığını yeterince kapsayamadığı yönünde bir görüş birliği bulunmaktadır. Bu durum, yazınsal çevirilerin bağlamsal, kültürel ve poetik boyutlarını da dikkate alabilen, hem insan uzmanlığını hem de nicel veri analizi olanaklarını içeren yeni araç ve yaklaşımlara olan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Bu çalışma, çeviri değerlendirmesini yalnızca kalite denetimi olarak değil, aynı zamanda erek metindeki anlam üretim süreçlerini görünür kılan yorumlayıcı bir edim olarak ele almakta ve Antoine Berman'ın yorumbilgisel ve üretici çeviri eleştirisi yaklaşımını, leksikometri, retorik yapı kuramı, sistemik işlevsel dilbilim temelli yaklaşımlarla bütünleştirmektedir. Çalışma kapsamında yazınsal çeviri değerlendirme süreçlerini estetik ve kültürel bileşenleriyle birlikte ele alan, nitel ve nicel veri kaynaklarını harmanlayan, insan-makine etkileşimine dayalı bir model üretilmiş ve modelin üretilmesinde bütünleşik bir yöntem izlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Yazınsal çeviri, yorumbilgisel yaklaşım, bütünleşik çeviri değerlendirme yöntemi, insan-makine etkileşimi

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu makale “İnsan-Makine Etkileşimi Yörüngesinde Çeviri Eleştirisi: Multidisipliner Bir Yaklaşım” isimli doktora tezi çalışması kapsamında üretilmiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin /iThenticate Oran: %3

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 03.09.2025-**Kabul Tarihi:** 10.11.2025-**Yayın Tarihi:** 11.11.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.17568618>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Öğr. Gör., Yıldız Teknik Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, Modern Diller Bölümü/ Lect., Yıldız Technical University, School of Foreign Languages, Department of Modern Languages (İstanbul, Türkiye) **eposta:** speker@yildiz.edu.tr **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0003-0003-2611> **ROR ID:** <https://ror.org/0547yzj13> **ISNI:** 0000 0001 2337 3561 **Crossref Funder ID** 501100006560

³ Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fransızca Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalı / Assoc. Prof., Yıldız Technical University, Faculty of Science and Letters, Department of Western Languages and Literatures, French Translation and Interpretation Division (İstanbul, Türkiye) **eposta:** ozcanlale@hotmail.com **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0002-7565-4565> **ROR ID:** <https://ror.org/0547yzj13> **ISNI:** 0000 0001 2337 3561 **Crossref Funder ID** 501100006560

Towards an Integrated Hermeneutic Approach to Literary Translation Evaluation⁴

Abstract

Literary translation assessment constitutes a multilayered interpretive endeavour that extends beyond examining functional and semantic equivalence between the source and target texts. It seeks to evaluate how effectively the aesthetic integrity, polysemous texture, and discursive architecture of the source text are reconstituted in the target language. A critical review of current research reveals that literary translations are predominantly evaluated through qualitative and descriptive methods employed by human experts or via automated tools operating on surface-level linguistic parameters. Existing automatic, hybrid, and AI-assisted models largely target quality assessment in machine translation or technical texts, and thus fall short of capturing the formal and semantic intricacies of literary discourse. This gap highlights the need for integrated models that combine human interpretive competence with computational approaches capable of addressing the contextual, cultural, and poetic dimensions of literature. This study reframes translation evaluation not merely as a quality assessment mechanism, but as a critical interpretive act that renders visible the processes of meaning-making in the target text. Anchored in Antoine Berman's hermeneutic and productive approach to translation criticism, the method incorporates lexicometric analysis, rhetorical structure theory, systemic functional linguistics, and approaches focusing on translation strategies and translator decisions as complementary analytical frameworks. Within the scope of this study, a comprehensive model has been devised which encompasses literary translation evaluation processes in conjunction with their aesthetic and cultural dimensions, synthesizes qualitative and quantitative data sources, and is founded upon human-machine interaction, employing an integrated methodological framework in its design.

Keywords: literary translation, hermeneutic approach, integrated translation evaluation, human-machine interaction

⁴ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.): This article has been produced within the scope of the doctoral degree thesis titled "Translation Criticism on the Trajectory of Human-Machine Interaction: A Multidisciplinary Approach".

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography

Similarity Report: Received – Turnitin / iThenticate Rate: %3

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 03.09.2025-**Acceptance Date:** 10.11.2025-**Publication Date:** 11.11.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.17568618>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

1. Giriş: Yazınsal çeviri değerlendirmesinde teknolojik bir açılım ihtiyacı

Çeviri teknolojileri karşısında çeviri eyleycilerinin konumunun güçlendirilmesi ve bu eyleycilerin uzman kimliğine vurgu yapılması, çevirmenlik mesleğinin geleceğinin biçimlendirildiği günümüzün öncelikleri arasındadır. Çeviri teknolojileri ve insan faktörü arasında verimli bir etkileşim sağlanması önem arz etmektedir. Bu doğrultuda, son dönemde yapılan akademik çalışmaların bu etkileşimi incelemeye ya da daha etkin hale getirmeye yönelik olduğu gözlemlenmektedir.

Son yıllarda, özellikle yazınsal çeviri alanında insan çevirmenlerin rolü üzerine yapılan araştırmalar dikkat çekmektedir. Makine çevirisinin yazınsal metinlerdeki performansı üzerine yapılan araştırmalar, insan çevirmenin bu alandaki uzman konumunu kısa vadede yitirmeyeceğini göstermektedir. Yazınsal çeviri, doğası gereği, yalnızca dilsel doğrulukla değerlendirilemeyecek ölçüde çok katmanlı ve yoruma açık bir alandır. Bu nedenle, ister insan ister makine kaynaklı olsun, yazınsal çeviri değerlendirmesi alışlagelmiş çeviri kalitesi değerlendirme yöntem ve araçlarından çok daha karmaşık bir süreç gerektirir.

Makine çevirisinin değerlendirilmesinde yaygın olarak kullanılan BLEU, METEOR ve benzeri metrikler yazınsal metinlerin önemli bir eksenini oluşturan çokanlamlılık düzeyinde beklenen kaliteye ulaşamadıkları yönünde eleştiriler almaktadır (Van Egdom et al., 2023). Nitekim, yazınsal çeviri değerlendirmesinde metinleri hizalama yöntemiyle, karşılıklılık (Lederer, 2002) esasına dayalı karşılaştırmalarla sınırlı kalınmaz; söylemsel yapıların, anlam ağlarının, metinsel ritmin ve yazarın üslubunun hesaba katıldığı, çeviri projesinin göz önünde bulundurulduğu, eşdeğerlilik (Lederer, 2002) esasına dayalı bir değerlendirme yapılması gerekir. Bu nedenle, daha rafine, çok boyutlu ve eleştirel çözümlemeler sunabilecek alternatif modellere ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çalışmanın araştırma sorusu bu ihtiyaçtan doğmuştur: “Güncel yapay zekâ teknolojileri, yazınsal çevirileri yalnızca çeviri kalitesi değerlendirme metrikleriyle değil; retorik, prozodik ve söylemsel katmanlarda da inceleyebilir mi?” Bu sorudan hareketle, farklı yöntemlerin sentezlenmesiyle, hem nitel hem de nicel çözümlemeleri kapsayan yeni nesil değerlendirme araçlarının geliştirilebileceği öne sürülebilir. Bu araçlar, çevirinin anlamı ne ölçüde, ne oranda aktardığını, nasıl işlediğini ve özgün metnin ne tür yapısal dönüşümlerden geçtiğini de ortaya koyabilir. Böyle bir yaklaşımla, yazınsal çeviri değerlendirmesinin insana özgü muhakeme ve sezgi yönü dışlanmadan, teknolojik olanaklarla desteklenmesi mümkün olabilir. Bu hedef doğrultusunda, çalışmamız kapsamında Antoine Berman’ın yorumbilgisel üretici çeviri eleştirisi yaklaşımıyla uyumlu, nicel ve nitel çözümleme katmanlarından oluşan bir yazınsal çeviri değerlendirme modeli önerilmektedir. Bu model, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Diller ve Kültürlerarası Çeviribilim doktora programı kapsamında yürütmekte olduğumuz tez çalışmamız kapsamında bir büyük dil modeli üzerinde bir mimariye dönüştürülerek sınanacaktır.

Modelin sınaması, GPT altyapısıyla geliştirilen özelleştirilmiş bir yapay zekâ aracı üzerinde gerçekleştirilecek; bu araç, yorumlayıcı çözümleme ilkelerine uygun olarak yapılandırılmış çok katmanlı bir değerlendirme mimarisi üzerine konfigüre edilecektir. Değerlendirme süreci, modele gömülü sabit sorgular, kullanıcıdan gelen serbest girdiler ve sistem mesajları aracılığıyla yönlendirilecektir. Sabit sorgular, modelin her çalıştırmada belirli bir metodolojik bakış açısıyla hareket etmesini sağlayan, önceden tanımlanmış ve değişmeyen komutlardır. Serbest girdiler ise kullanıcının doğrudan yazdığı, esnek ve bağlama göre değişebilen veri ya da sorulardan oluşur ve modelin etkileşimli yanıt üretmesini mümkün kılar. Sistem mesajları, modelin hangi rolü üstleneceğini, hangi kuramsal çerçevede işlem

yapacağını ve hangi tür yanıtları önceliklendireceğini belirleyen arka plan komutlarıdır; bu sayede modelin çıktıları tutarlı, bağlama uygun ve metodolojik çerçeveye uyumlu hale getirilir. Ayrıca, çeviri analizinin her bir katmanında farklı görev tanımları üstlenen özel alt modüller oluşturularak görev ayrımı ve modülerlik sağlanacaktır.

Bu makalede, bir metnin çeviri eleştirisini yapma ya da geliştirilen model üzerinde yapılan uygulama örneklerini paylaşma amacı güdülmemiştir. Makale kapsamında, yazınsal çeviri değerlendirmesi alanında insan-makine etkileşimine odaklı olarak, çeviribilim kuramlarıyla desteklenen model ya da yöntem önerilerine duyulan ihtiyaca dikkat çekilmesi ve makaleye konu tez çalışmasında önerilen modelin dayandığı kuramsal çerçevenin tanıtılıp neden böyle bir mimari önerildiğine dair gerekçeler sunulması hedeflenmiştir. Uygulama aşamasına ilişkin detayların ve uygulama örneklerinin bu makalenin sınırlarını bir hayli aşacağı düşüncesinden hareketle, bu çalışmanın çerçevesi modelin teorik ve metodolojik yapısıyla sınırlandırılmıştır.

2. Araştırmanın önemi, amacı ve varsayımı

Mevcut çeviribilim literatürü incelendiğinde, yapay zekâ tabanlı modellerin yazınsal çeviri eleştirisi ya da değerlendirmesi özelinde kuramsal bir dayanak ile sistematik bir biçimde sınındığı ya da bu amaca yönelik olarak özelleştirilmiş bir yöntem öneren çalışmalara rastlanmamıştır. Literatürdeki bu boşluğu doldurmak amacıyla, bu çalışmada hem uzman çeviri eyleycilerine hem de öğrenciler ve araştırmacılara rehberlik edebilecek, aynı zamanda teknolojik kolaylaştırıcılardan da faydalanabilecek çok katmanlı bir yazınsal çeviri değerlendirmesi modeli geliştirmek hedeflenmektedir.

Bu çalışmada önerilen modelin, çeviri metninin biçimsel ve yapısal bileşenlerini çözümleme kapasitesiyle hem nitel hem de nicel değerlendirmeyi bütünleştiren bir mimariye sahip olması hedeflenmiştir. Metinlerin leksikometri ve retorik yapı kuramı temelli çözümleme yöntemleriyle anlam ağları açısından haritalandırılması, sistemik işlevsel dilbilim temelli çözümleme yöntemleriyle işlevsel ve bağlamsal olarak konumlandırılması, çeviri sürecine odaklanan kuramlar ışığında ise çeviri stratejileri ve çevirmen kararları açısından çözümlenmesi amaçlanmaktadır. Bu çözümlemelerden elde edilen verilerin anlatı katmanları ve işlevleri, figüratif ve tematik yerdeşlikler, ritmik ve retorik örüntüler ile anlam belirleyici metin bölgelerinin ortaya çıkmasını sağlayarak, çeviri ufku ve çeviri projesinin tespiti için Berman'ın önerdiği yorumbilgisel çeviri değerlendirmesi modeline katkı sağlaması beklenmektedir.

İnsan faktörünü dışlamadan, sezgisel ya da nitel değerlendirmeleri sayısal verilerle desteklemeye dayalı karma yöntem yaklaşımıyla geliştirilecek modelin, editöryal süreçlerde değerlendiricilere zaman kazandırması, daha detaylı ve nitelikli bir analize imkan sağlaması, mevcut değerlendirme metriklerine kıyasla yazınsal çeviri özelinde daha yönlendirici, daha kapsamlı ve içerikle daha bütünlüklü bir çözümleme sağlaması öngörülmektedir.

3. Literatür özeti

Makine çevirisi teknolojilerinin gelişimi, insan-makine etkileşimini çeviribilimde daha işlevsel kılmaya yönelik bir dönüşümü tetiklemiştir. Çeviri belleği sistemleri ve büyük dil modelleri, insan çevirmen üretimlerini öğrenme döngüsüne dâhil ederek kendini geliştiren hibrit sistemlerin önünü açmaktadır (O'Brien, 2012; Olohan, 2011). Bu süreçte çeviri eyleyenlerinin konumunun korunması ve uzmanlığın görünür kılınması, çeviribilimde etik ve mesleki sorumluluklar açısından giderek daha fazla önem

kazanmaktadır.

Çeviri teknolojilerini kullanan kişilerin, makine çevirilerini değerlendirmesi istenen kişilerin, profesyonel çevirmenlerin veya çeviri öğrencilerinin bu teknolojilerle ilgili algılarına odaklanan çalışmalar mevcuttur (Lagoudaki, 2006; LeBlanc, 2013; Marshman, 2014; Christensen & Schjoldager, 2016). Bu çalışmaların ortaya koyduğu bulgular olumlu ve olumsuz etkiler açısından şöyle özetlenebilir: teknolojiler verimliliği artırmaktadır ancak çevirmen özerkliği, karar yetisi ve yaratıcılığı üzerinde baskı oluşturmaktadır. Ortak bulgu ise çeviri teknolojilerinin çevirmenlerin çalışma biçimlerini değiştirmiş olduğudur. Bu sistemlerin iş akışlarına entegrasyonu, firmaların benimsediği iş uygulamalarında da etkili olmaya başlamıştır. Çevirmenler, yeni teknolojilere karşı olmadıklarını, aksine, bu tür araçları memnuniyetle karşıladıklarını belirtmişlerdir. Genel olarak bu araçların işleri ve çalışma ortamı, özellikle de işin niceliği ve kalitesi üzerindeki kontrollerini artırdığını düşünmekteydiler. Diğer taraftan, özellikle müşteriler ve işverenler ile ilişkiler ve ücretlendirme konusunda tereddütler devam etmektedir. Firmaların çeviri belleklerini verimlilik artırıcı bir araç olarak *zorunlu* kılması, çevirmenlerin karar verme yetkisini sınırlayabilmekte ve mesleki özerkliklerini azaltabilmektedir. Bilgisayar destekli çeviri daha fazla rekabete yol açmakta ve teslim tarihleri konusunda baskı oluşturabilmektedir. Ayrıca çevirmenlerin ücretlerinde ve statülerinde düşüşe yol açabilmektedir. Bu teknolojilerin kullanılmasının genel kalite düzeyinde bir düşüşe yol açtığına ve günümüzde çevirmenlerin vasıflı ve yaratıcı çevirmenlerden çok, makine tarafından üretilen metinleri düzelten kişiler gibi çalıştıklarına dair endişeler dile getirilmiştir (Christensen & Schjoldager, 2016).

Bu çalışmaların ortaya koyduğu üzere, çeviri teknolojilerinin, özellikle çeviri belleği araçlarının, çevirmenler tarafından benimsenmesi ve etkin bir şekilde kullanılması, çeviri sürecinin verimliliğini ve kalitesini artırmaktadır. Ancak, bu teknolojilerin etkili bir şekilde kullanılabilmesi için çevirmenlerin bu araçları nasıl kullanacakları konusunda yeterli bilgi ve deneyime sahip olmaları gerekmektedir. Bu noktada, çeviri eğitimi programlarının, çeviri teknolojileriyle ilgili ders ve uygulamaları müfredatlarına dahil etmeleri önem kazanmaktadır.

Çeviri müfredatı değişime açıktır ve çeviri piyasasının ihtiyaçlarından etkilenmektedir, bu da çeviri bölümlerinde ders programlarının yeniden tasarlanmasına yönelik çabalara yol açmaktadır (Çetiner, 2022). Makine öğrenmesi ve çeviri teknolojilerinin çevirmen eğitime etkisini mütercim tercümanlık öğrencileriyle yaptıkları çalışmalarla ortaya koyan, bilgisayar destekli çeviri araçlarının (CAT tools) ve çeviri teknolojilerinin beraberinde getirdiği makine çevirisi sonrası düzeltme (post-editing) ve teknik metin yazarlığı/makine çevirisi öncesi düzeltme (pre-editing), kontrollü dil kullanımı ve stil adaptasyonu gibi kavramların çeviribilim ve çevirmen eğitimindeki yansımalarına odaklanan çalışmalara sıklıkla rastlanmaktadır (Läubli vd., 2013; Şahin, 2015; Witczak, 2016; Çetiner, 2018, 2019, 2021; Çetiner & İşisağ, 2019; Öner Bulut, 2013, 2019, 2020; Öner Bulut & Öner, 2021; Öner Bulut & Alimen, 2023). Çalışmalarda büyük oranda çeviri teknolojilerinin çevirmen eğitimi üzerindeki olumlu etkilerine işaret edilmekte ve müfredatlara entegrasyonun gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Diğer taraftan, yapay zekâ destekli/temelli çeviri araçlarının dil profesyonellerinin eğitiminde odak değişikliğine yol açtığı ve üniversitelerde eğitimin dil çevirisinden gittikçe uzaklaşmakta, odağın çeviri teknolojileri üzerine yetkinlik kazandırmaya kaymakta olduğunun da altı çizilmiştir (Wang, 2023).

Türkiye’de çeviri teknolojilerini konu alan lisansüstü tezler tarandığında özellikle son 2 sene içerisinde mütercim tercümanlık alanından araştırmacıların bu konuya daha fazla eğilmeye başladıkları görülmektedir. Bu artış, çeviri teknolojilerine olan ilginin ve bu teknolojilerin eğitim programlarına

entegrasyonunun arttığını göstermektedir. Ancak, bu teknolojilerin sadece kullanılabilirliği değil, aynı zamanda performanslarının değerlendirilmesi de büyük önem taşımaktadır. Bu noktada, literatür taramasında karşımıza üçüncü bir çalışma alanı çıkmaktadır. Haber, akademik makale, tanıtım broşürü gibi farklı metin türleri üzerindeki makine çevirisi performansını değerlendirmeye ya da insan ile makine performansını karşılaştırarak makinenin çeviri performansını göstermeye odaklanan çalışmalara literatürde sıklıkla rastlanmaktadır.

Makine çevirisinin performansı ve insan çevirisiyle karşılaştırılması birçok çalışmada tartışılmıştır (Van Rensburg et al., 2012; Colina, 2008, 2009, 2017; Dewi, 2020). Bu araştırmalarda işlevsel ve bileşensel değerlendirme yaklaşımlarının, geleneksel yöntemlere kıyasla daha güvenilir sonuçlar sunduğu ifade edilmiştir. Bu çalışmalarda genellikle profesyonel bir çevirmenin çevirisi referans olarak alınmış ve farklı makine çevirisi araçlarının etkinliği araştırılmıştır. Bundan 10-15 sene önce yapılan çalışmalar genel olarak makine çevirisinin profesyonel çeviriye eşdeğer olmadığını ancak yine de belirli bağlamlarda faydalı olabileceğini ortaya koymuştur. Günümüze yaklaştıkça çalışmalar çeşitlenmiş ve daha olumlu bulgular elde edilmesiyle birlikte makine çevirisi çıktılarına ve genel olarak çeviri teknolojilerine dair daha ılımlı bir yaklaşım sergilenmeye başlanmıştır. Örneğin, kalite değerlendirme metriklerini metin türüne ve beklentilere göre uyarlayarak deneyler yapan araştırmacılar özelleştirilmiş araçların daha iyi sonuçlar verdiğini ortaya koymuşlardır. Bu çalışmalarda araçların etkinliği ya da güvenilirliği insan değerlendiriciler tarafından ölçülmüştür ve değerlendiriciler arası güvenilirliğin yüksek olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, çeviri sürecinin araştırma projesinin amaçlarına, hedef kitlesine ve kültürel bağlamına göre özelleştirildiği araştırmalarda, elde edilen sonuçların küresel toplulukların ihtiyaçlarına daha uygun hale getirilebileceği ve kaynak kültür yanhılığının azaltılabileceği ortaya konmuştur.

Son olarak, nispeten az sayıda olmakla birlikte makine çevirisini yazınsal eserler üzerinde deneyen çalışmalar mevcuttur (Voigt & Jurafsky, 2012; Taivalkoski-Shilov, 2019; Aksoy Arıkan, 2021; Ayık Akça, 2022). Bu çalışmalarda elde edilen bulgular doğrultusunda varabileceğimiz sonuçları birkaç başlık altında özetlemek mümkündür. Öncelikle, nöral makine çevirisi (NMC) ile cümle tabanlı istatistiksel makine çevirisi karşılaştırıldığında NMC'nin daha kabul edilebilir ve insan çevirmen performansına daha yakın çeviriler ürettiği ortaya konmuştur. Aynı zamanda yapay zekâ destekli/temelli araçlarla yapılan çevirilerinin giderek daha fazla kabul gördüğünü ve yaygın olarak kullanıldığını görmek mümkündür. Önemli bir başka bulgu, yazınsal metinlerle eğitilen modellerin daha iyi çıktılar ortaya koyduğu yönündedir. Örneğin, Yirmibeşoğlu vd. (2023), bir çevirmenin üslubunun makineler aracılığıyla yeniden üretilebilirliğini test etmiş; sonuçlar umut verici olsa da yüksek emek ve zaman maliyeti dikkat çekmiştir. Aksoy Arıkan ise yaptığı yazın çevirisi incelemesinde kural tabanlı makine çevirisinin diğer yöntemlere göre daha bilimsel olduğunu, yazın çevirisinde insan müdahalesinin kaçınılmaz olduğunu, özellikle çevirmenin kültürel birikimi ve yorumunun sonucun niteliğini doğrudan belirlediğini ortaya koymuştur (Aksoy Arıkan, 2021).

Özellikle yakın ilişkili diller için yazın çevirisinde makine çevirisinin hiçbir yararının olmadığı algısı yavaş yavaş yıkılmakta ve bu teknolojilerin kayda değer bir potansiyel taşıdıkları kabul edilmeye başlanmış durumdadır. Yazınsal çeviri alanında Toral & Way (2015a, 2015b, 2018), Jones & Irvine (2013), Besacier & Schwartz (2015), Matusov (2019) ve Vanmassenhove et al. (2019), makine çevirisinin özellikle yakın dil çiftlerinde daha başarılı olabildiğini; ancak biçimsel derinlik, üslup, ritim ve yaratıcı üretim gerektiren durumlarda sınırlı kaldığını ortaya koymuşlardır. Jones ve Irvine (2013), makine çevirisi sistemlerinin sahneye çıktığı bir ortamda sadakat, akıcılık ve çevirmen görünürliğini yeniden tartışmamız gerektiğini ortaya koymuşlardır. Araştırmacılar, yerelleştirme-yabancılaştırma gibi

kavramları işleyemeyen bu sistemlerin etnikmerkezci olmayan çevirileri garanti edemeyeceğini öne sürmüşlerdir. Özgün metnin sözcük ve kavram çeşitliliğini karşılayamayan sistemler kültürel olarak yanlış, cinsiyetçi ya da ırkçı metinler üretme potansiyeli taşımaktadır.

Waltraud ve arkadaşları (2023), Google Translate ve DeepL araçlarının bir şairin şiirsellik amacı güderek türettiği kelimelere karşılık önermede insan çevirmenlerden daha cesur olduklarını ve kabul edilebilir birkaç öneri sunduklarını ortaya koymuşlardır. Diğer taraftan, yazınsal çeviri bağlamında doğruluk, biçim ve kültürel bağlam ile duyguları iletme yeteneği nedeniyle hala insan çevirmenlerin çevirilerinin yapay zekâ çevirilerine tercih edildiğini söylemek mümkündür. Yazınsal üretimde özgünlük, şiirsellik ve yeni sözcük yaratımı gibi faktörlerin makine çevirisi araçları tarafından yeterince karşılanmadığı, Guerbero-f-Arenas & Toral (2022), Waltraud et al. (2023), Wang (2023) ve Omar & Gomaa (2020) gibi araştırmacılar tarafından vurgulanmıştır.

Bu çalışmalarda kalite değerlendirme metriklerinin uygulanabilmesi ve sınanabilmesi için genellikle bir profesyonel çevirmenin elinden çıkmış olan çeviri referans olarak alınmıştır. Dolayısıyla aslında bu değerlendirme metrikleri “doğru çeviri” olarak referans verilen metinle makine çevirisini hizalayarak karşılaştırmaya ve sonuçları skorlamaya dayalı bir çalışma sistemine sahiptir. Bir çoğunda uzunluk-kısalık, anlamsal benzerlik, doğruluk, akıcılık, yeterlilik, tutarlılık gibi ölçütler uygulandığı gözlemlenmiştir. Çeviri değerlendirmesini yapanın kim olduğu büyük önem arz etmektedir. Sıradan okur olarak adlandırabileceğimiz değerlendiriciler makine çevirisini kabul edilebilir ve büyük oranda okunabilir bulurken bir profesyonel çevirmen ya da dil uzmanı pek çok hatayı ve yetersizliği tespit edebilmektedir.

Van Egdom ve arkadaşları (2023) yazınsal bağlamda makine çeviri kalitesini değerlendiren metriklerin ve proje grubu tarafından üretilmiş olan bir yazınsallık algoritmasının güvenilirliğini araştırdıkları çalışmada insanlar tarafından yapılan çeviri değerlendirmesi ile otomatik metriklerle yapılmış değerlendirme arasında tutarsızlıklar tespit etmişler ve yazınsal çeviri değerlendirmesi için farklı modellerin geliştirilmesi gerektiğinin altını çizmişlerdir. Bu araştırmanın ortaya koyduğu üzere, yazınsal çeviri değerlendirmesi mevcut otomatik araçlarla güvenilir bir şekilde yapılamamakta ve araçlar geliştirilse ya da iyileştirilse dahi referans alınacak bir insan çevirisine ihtiyaç duyulmaktadır. Halbuki iyi bilindiği üzere insan çevirmenin elinden çıkan bir çeviriye nihai ve doğru çeviri, başka bir deyişle “altın standart” olarak kabul etmek çeviribilimsel bir yaklaşımda mümkün değildir. Zira bir metnin pek çok farklı çevirmen tarafından pek çok farklı çevirisi yapılabilir ve her bir çeviri kendi mantığı, amacı ve bağlamı içinde “doğru” ve “kabul edilebilir” olarak nitelendirilebilir. Berman’ın önerdiği yorumbilgisel çeviri eleştirisi yöntemini uyguladığımızda ‘iyi olarak kabul görmüş’ çeviri eserlerde, özgün metnin ağırlık merkezlerinin varış dilinde oluşturulmadığı ve eserin anlam evreninin çöktüğü yönünde tespitler yapılabilmektedir. Yöntemi uygulayarak yapılan değerlendirmelerde belirgin bir çeviri projesi ekseninde yapılmayan ilk ya da yeniden çevirilerin varış kültürünün beklentileri ya da yayıncılık sektörünün dinamikleriyle şekillenme potansiyeli taşıdığını da görebilmekteyiz (Yüncü Kurt & Özcan, 2024; Bilgan & Özcan, 2024).

Sonuç olarak, mevcut literatür çeviri teknolojilerinin mesleki uygulamalara etkisi, çevirmen eğitimi ve değerlendirme süreçleri açısından önemli katkılar sunmaktadır; ancak yazınsal çeviri değerlendirmesine özgü, hem teknolojik hem de eleştirel bileşenleri harmanlayan modellerin eksikliği hissedilmektedir. Bu çalışma, literatürde sık rastlanan çalışmalardan birkaç yönden ayrılmaktadır: (1) çalışma, yazınsal metinlerde makine çevirisi performansını değil insan çevirmen tarafından yapılmış olan yazınsal çevirileri değerlendirmek üzere bir mimari geliştirme hedefiyle yürütülmüştür; (2) çalışma

kapsamında bir çeviriyi, altın standart kabul edilen referans bir çeviriyle hizalayarak ve yüzeysel değerlendirme ölçütleri uygulayarak skorlama hedefiyle hareket edilmemiştir; (3) yazınsal metinlerin çok katmanlı doğasını ve yazınsal çeviri sürecine dahil olan farklı dinamikleri hesaba katarak nihai değerlendirmeyi yapacak olan uzmana çok kapsamlı bir rapor sunma hedefiyle referanssız çalışan bir model geliştirilmeye çalışılmıştır. Özetle, bu çalışma, çeviribilim ve dilbilim kuramlarından beslenen ve insan uzmanlığı ile yapay zekâ destekli sistemleri bütünleştiren yeni bir çeviri değerlendirme paradigması önererek literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

4. Yöntem önerisinin dayandığı kuramsal çerçeve

Yazınsal metinler söz konusu olduğunda, çeviri çok katmanlı bir yapıya bürünür. Yazınsal çeviride metnin kurduğu anlam dünyasını kavramak çevirmenin öncelikli işidir. Ancak yazınsal metnin anlam dünyası hem açık hem örtük göstergeler içeren çok katmanlı bir yapıya sahip olduğundan kolayca çözümlenemez. Çevirmenin tüm bu katmanları eksiksiz kavraması oldukça güç bir iştir ve bir sistematik çözümlene gerektirir (Öztürk Kasar, 2021). Nasıl ki çeviri eyleyicisi kendi çeviri edimini böyle bir farkındalıkla yürütmeliyse, insan-makine etkileşimi yörüngesinde yazınsal çeviri değerlendirmesi yapmak üzere eğitilecek bir büyük dil modeli de yüzeyde görünenin ya da basit istatistiki hesaplamaların ötesine geçerek altta yatan anlam katmanlarını gün yüzüne çıkarabilmeli, böylelikle çözümlenmeyi derinleştirebilmelidir.

Söylemsel örüntüler, metinsel ritim, çokanamlılık, figüratif yoğunluk ve biçim gibi unsurların hedef metne ne ölçüde ve nasıl aktarıldığı, yazınsal çeviri değerlendirmesinin merkezinde yer alır. Bu doğrultuda, yazınsal çevirinin metinsel bütünlük, söylem ritmi ve anlam örüntüleri gibi ölçütler ile değerlendirilmesi gerektiği saptamasından hareketle, Berman'ın yorumbilgisel ve üretici çeviri eleştirisi yöntemi bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Bu yöntem, nicel veri sağlaması ve modelin otomatize edilmesini kolaylaştırması açısından leksikometri, retorik yapı kuramı, sistemik işlevsel dilbilim ve çeviri süreci kuramlarıyla desteklenmektedir. Bu çalışmada yazınsal eserlerin açık ve örtük, estetik ve söylemsel katmanlarını detaylı bir biçimde ortaya koymada otomasyonun imkânları kullanılırken, insan yargısının vazgeçilmezliğini takdir eden bir yaklaşım benimsenmektedir.

4.1. Antoine Berman'ın yorumbilgisel üretici çeviri eleştirisi yöntemi

Berman'a göre çeviri, kaynak metni erek dile aktarmaktan öte, o metnin ritmini, yapısal yoğunluğunu ve estetik bütünlüğünü koruyarak yeniden üretme sürecidir. Berman, "yabancı olanın korunması" ilkesine dayanarak çeviri sürecinde oluşabilecek "biçim bozucu eğilimleri" tanımlar. Bu eğilimler, çevirmenin etnikmerkezci müdahaleleriyle kaynak metnin söylemsel ve anlamsal yapısının bozulmasına neden olur. Berman'ın yaklaşımı, çevirinin etik boyutunu ve metinsel özgünlüğün korunmasını önceleyen ve yeniden çevirilere kapı aralayan bir eleştirel bakış açısı sunar.

4.1.1. Antoine Berman'ın çeviri anlayışı ve düşünsel dayanakları

Fransız çeviribilimci Antoine Berman, genellikle kaynak odaklı bir kuramcı olarak anılsa da, aslında genel çeviri kuramında bu tür ikiliklere karşı çıkar. Berman, çeviriyi çok daha derin, felsefi ve bilimsel bir düzlemde tartışmaya davet eder. Onun "çeviri arkeolojisi" yaklaşımı, çeviri bilgisinin tarihsel ve felsefi kökenlerini yeniden inşa etmeyi, böylece çevirinin doğası ile dil, kültür ve insan varoluşu arasındaki ilişkiyi daha derinlemesine anlamayı hedefler.

Berman'ın çeviri anlayışında, Alman Romantizmi döneminin dil ve şiir anlayışına duyduğu ilgi önemli

bir yer tutar. Alman Romantiklerinin çeviri faaliyetlerini yüceltmesinin nedenlerinden biri, dillerini dönüştürme ve geliştirme çabasıdır. Berman, onların bu yaklaşımında, Latincenin askeri bir dilden sivil bir dile dönüşmesinde çevirinin rolünü anlayan Antik Romalıların etkisini görür (Berman, 1992). Romantiklerin çeviri uğraşına yaklaşımları, Berman'ın çeviriyi yaratıcı ve açığa çıkarıcı bir eylem olarak görmesinde etkili olmuştur (Massardier-Kenney, 2010). Ona göre çeviri, bireysel dillerin yaratıcı potansiyelini ortaya çıkarmak ve diğer kültürlerle diyalog kurmak için bir araçtır.

Berman'ın çeviriye bakışı, Martin Heidegger'in "hakikati açığa çıkarma" (*a-letheia*) ve "dünyada olma" (*dasein*) felsefesiyle bağlantılıdır. Heidegger gibi Berman da, dil ve çevirinin insan varoluşunun anlaşılmasında kritik olduğuna inanır. Çeviri, özgün metnin "öteki yüzünü" görünür kılar ve ne basit bir okumanın ne de eleştirinin açığa çıkaramayacağı bir özü ortaya koyar (Berman, 1992).

Ayrıca, Hans-Georg Gadamer'in felsefesi de Berman'ı etkilemiştir. Gadamer'in her okumayı bir yorumlama olarak görmesi ve çeviriyi sadakatten ziyade meşakkatli bir anlama faaliyeti olarak kabul etmesi Berman'ın yaklaşımına yansımıştır (Massardier-Kenney, 2010, 267). Gadamer'in "ufukların kaynaşması" kavramı, Berman'ın çevirmenin çeviriyi "uzaklardaki han" olarak adlandırdığı bir yerde yapması gerektiği görüşünü etkilemiştir. Gadamer'e göre çeviri sadece anlam aktarımı değil, iki dil ve kültürün, kendi tabiriyle 'ufukların' kaynaşmasıdır (Pertierra, 2020). Berman bu kaynaşmayı, çevirinin yorumlayıcı doğasını ve çevirmenin anlam yaratmadaki rolünü anlamının bir yolu olarak görür. Bu doğrultuda geliştirdiği "yabancıncının sınaması" (*l'épreuve de l'étranger*) etik ilkesi, çevirinin kaynak metnin metinsel ve kültürel ötekiliğini hedef dilde koruması gerektiğini vurgular (Berman, 2009). Çevirideki yaratıcılık, çevirmenin kişisel poetikasıdan aşırı etkilenmeksizin, özgün metnin yabancılığını yeniden yaratmaya odaklanmalıdır.

Walter Benjamin'in "Çevirmenin Görevi" makalesi de Berman'ın çeviri anlayışını derinden etkilemiştir. Benjamin, çeviriyi mekanik bir süreçten ziyade, anlamın yorumlanması ve yeniden yaratılmasını içeren yaratıcı ve dönüştürücü bir eylem olarak görür (Bullock & Jennings, 2002). Benjamin'e göre mükemmel çeviri imkânsızdır çünkü diller doğaları gereği farklıdır; çeviri, özgün metnin özünü veya ruhunu yakalayarak diller arası uçurumu kapatma çabasıdır. Berman'ın sıkça anıldığı "birebir çeviri" kavramı, Benjamin'in tanımladığı anlamda çevirinin derin yapısal ve tinsel boyutlarına sadık kalma çabasını ifade eder. Bu, yüzeysel eşdeğerlikten ziyade, kaynak metnin ritmini, soluşunu, biçimini ve ontolojik dokusunu yeniden üretmeyi amaçlayan etik bir yönelimi ifade eder (Berman'dan aktaran Özcan, 2003). Berman, Benjamin'in dil metafiziğinden yola çıkarak çeviri ve dil arasındaki ilişkiyi inceler, geleneksel sadakat temelli yaklaşımlardan uzaklaşarak kaynak metni ve bağlamını anlamının önemini vurgular. Ayrıca, çevirmen öznelliğini çeviri sürecinin temel bir yönü olarak kabul eder.

4.1.2. Çevirinin ve çevirmenin ufku kavramları

Berman, "ufuk" kavramını, "bir çevirmenin hissetme, eyleme ve düşünme biçimini etkileyen dilsel, yazınsal, kültürel ve tarihsel faktörleri kapsayan bağlamsal çerçeve" olarak tanımlar (Berman, 2009). Çevirmenin çalışmasının belirli bir ufuk içinde konumlandırılması, çevirinin neden belirli bir şekilde yapıldığını anlamak ve projenin nasıl gerçekleştiğini belirlemek için hayati öneme sahiptir. Bu tanım, belirli bir zaman ve mekândaki okurların beklenti ufkunu da içerir ve çeviri eleştirisinin zamansal ve coğrafi boyutlarını vurgular. Ufuk kavramı, çeviri projesinin tarihsel ve coğrafi konumunu ve çevirmenin "çeviri dürtüsü" ile içselleştirilmiş normlar arasındaki uzlaşmayı ya da çatışmayı analiz etmeye de olanak tanır.

Berman'ın çeviri eleştirisi yöntemini "üretici" olarak adlandırmasının nedeni, yeniden çevrilere kapı aralayan ve yol gösteren niteliğidir. Ona göre, çeviriler dilin, yazının ve kültürün belirli bir durumuna karşılık geldiği için "yaşlanır" ve sonraki dönemler için işlevini yerine getiremeyebilir; dolayısıyla kültürel ufuklar değiştikçe yeniden çeviriler gerekli hale gelebilir. Berman'ın kavramsallaştırdığı "kairos", büyük bir çevirinin ortaya çıkması için "uygun anı" ifade eden zamansal bir kategoridir (Berman, 2009). Bu an, kültürel ve tarihsel koşulların olgunlaştığı, iyi çeviriye karşı dirençlerin askıya alındığı ve güçlü bir "çeviri dürtüsüne" sahip bir çevirmenin başarılı bir eser üretmesine olanak tanıdığı bir zamandır.

4.1.3. Berman'ın yorumbilgisel üretici çeviri eleştirisi

Berman için çeviri eleştirisi, çevirinin temelini ve karakterini ortaya koyan, projesini tanımlayan, yaratıldığı ufuk hakkında bilgi veren ve çevirmenin tutumunu ortaya koyan titiz bir analizdir. Amacı sadece eleştirmek değil, yorumbilgisel bir bakış açısıyla yeniden çevrilere hizmet etmektir. Bu yaklaşım, metinlerin anlamını ve önemini kendi tarihsel, kültürel ve dilsel bağlamları içinde anlama esasına dayanır.

Berman'ın yaklaşımında, çeviri varış kültüründe bir yazınsal yapıt (*œuvre*) olarak ele alınır (Berman, 2009). Bu yaklaşım, çevirinin kendisine önem vermeyi, kaynak metni analiz etmeyi ve geleneksel 'aşlına uygunluk' temelli yaklaşımlardan uzaklaşmayı içerir. Çevirinin üretici ve yaratıcı bir eylem olduğunu vurgulayarak, çevirmenleri kaynak metne sadık kalmanın ötesine geçmeye ve metinle anlamlı, dönüştürücü bir ilişki kurmaya teşvik eder. Berman'ın Roma mitolojisindeki bolluk tanrıçası Copia'dan esinlenerek geliştirdiği "copia" kavramı, başarılı bir çevirinin hedef dilde yaratması gereken zenginliği, dolgunluğu ve bereketi ifade eder (Berman, 2009). Bu, çevirmenin özgün metnin kültürel ve metinsel "ötekiliğini" hedef dilde etik bir biçimde yeniden yaratma çabasının sonucudur.

Berman'ın çeviri eleştirisi yönteminin belli aşamaları vardır. Başta, çevirinin özerk bir metin olarak okunması gelir. Eleştirmen, çeviriyi bağımsız bir eser olarak defalarca okur ve sorunlu metin bölümlerini tespit eder. Daha sonra Berman'ın "zone textuelle" olarak tanımladığı anlam belirleyici metin bölgelerinin analizi yapılır. Kaynak metindeki "tekilliğin yoğunlaştığı", "yapısal ve şiirsel yoğunluk" taşıyan pasajlar (Berman, 2009) olarak tanımlayabileceğimiz bu ağırlık merkezleri incelenir. Çevirmenin bu bölgeleri nasıl ele aldığı ve bunların hedef metinde ne ölçüde korunduğu analiz edilir; büyük ölçüde korunmadıysa eserin anlamsal yapısının çökeceği savunulur. Bu noktada ufuk kavramı devreye girer. Özgün yapıtın ve yazarın yanı sıra çevirinin ve çevirmenin ufku tanımlanır. Eserin yazıldığı ve çevrildiği tarihsel dönemlerin politika ve poetikası betimlenir. Çevirmenin tutumunu ve projesini anlamak için ikincil materyallerden faydalanılarak derinlemesine araştırma yapılır. Tüm bunlar eleştirmeni çift yönlü karşılaştırma aşamasına hazırlar. Eleştirmen, özgün metin ile çeviri arasında nitel ve bağlamsal uyum odaklı bir karşılaştırma yapar. Çevirinin hedef kültürdeki alımlanmasına da bakılır. Çeviri üzerine yazılmış eleştiri yazıları, akademik incelemeler ve okur yorumları incelenir. Son olarak, üretici eleştiri yapılır. Eleştirmenin sadece mevcut çeviriyi değerlendirmekle kalmayıp, gelecekteki yeniden çevrilere yönelik yönlendirici ve gerekçelendirilmiş öneriler sunması esastır.

4.1.4. Berman'ın biçim bozucu eğilimler sistematığı

Antoine Berman, kültürel direncin çeviride bilinçsizce ortaya çıkardığı bir takım sistematik biçim bozucu eğilimler tanımlamıştır (Berman, 1985, 65-82; Berman, 2000, 288-296; Karadağ, 2016, 98).

Berman'a göre bu eğilimler, çevirinin "saf amacını" engeller ve etnikmerkezci bir tavırla hedef metinde yabancı olanın silinmesine yol açar. Berman çevirmenin bu eğilimlere karşı bilinçli bir direnç geliştirmesi gerektiğini savunur, zira bu direnç, çevirinin sadece içerik değil, biçimsel ve kültürel düzeyde de kaynak metne sadık kalarak hedef dilde kendi yabancılığıyla var olmasını mümkün kılar.

Biçim bozucu eğilimler aşağıda listelenenleri içerebilmekle birlikte bunlarla kısıtlı olmak zorunda değildir. Çeviri değerlendirmesi yapılırken farklı eğilimler de saptanıp tanımlanabilir ya da çeviride belli eğilimlere sistematik olarak rastlanılması sonucu kümülatif bir etkiyle metnin anlam evreninin çöktürüldüğü ya da tektürleştirme yapıldığı kanaatine varılabilir.

- **Rasyonelleştirme:** Kaynak metindeki özgün ritim ya da kasıtlı yapısal dağınıklığın göz ardı edilerek, metnin hedef dilin yerleşik mantıksal örüntülerine ve dilsel normlarına göre biçimlendirilmesi.
- **Açınsama:** Kaynak metinde örtük bırakılan anlamları açıkça ifade etme, metnin belirsizliğini giderme.
- **Uzatma:** Çevirmenin stilistik tercihleri veya vurgu isteğiyle gereksiz kelimeler veya ifadeler ekleyerek metnin hacmini artırma.
- **Yüceltme:** Kaynak metindeki rahatsız edici, argo veya kaba öğelerin hedef metinde daha yumuşatılmış, zarif ifadelerle değiştirilmesi.
- **Nitel yoksullaştırma:** Kaynak metnin zengin kelime dağarcığını, daha genel veya sıradan terimlerle değiştirme.
- **Nicel yoksullaştırma:** Kaynak metnin hacmini, anlam bütünlüğüne zarar verecek şekilde atlamalar veya kısaltmalar yoluyla daraltma.
- **Ritimlerin bozulması:** Özellikle şiirde veya stilize düzyazıda, kaynak metnin içsel ritmini, prozodisini veya müzikalitesini göz ardı etme.
- **Altta yatan anlam ağlarının bozulması:** Kaynak metnin derin yapısını oluşturan metaforik, semantik ve kültürel çağrışım zincirlerini koruyamama.
- **Metnin dizgesinin bozulması:** Kaynak metnin içsel tutarlılığını, tekrar kalıplarını, sözdizimsel paralelliklerini veya yapısal motiflerini hedef metinde bozma.
- **Deyimlerin bozulması:** Kültüre özgü atasözü, deyim ve kalıplaşmış ifadelerin hedef dildeki yaklaşık eşdeğerlerle değiştirilmesi. Berman, bu tür öğelerin özgün halleriyle korunmasını ve gerekirse dipnotlarla açıklanmasını önerir.
- **Yerel ağların bozulması veya egzotikleştirilmesi:** Yerel dil öğelerini tamamen silme veya hedef okuyucu için yapay olarak "egzotik" hale getirme.
- **Dilsel özelliklerin/çeşitliliğin silinmesi:** Kaynak metnin çoklu dilsel katmanlarını (lehçeler, jargonlar, farklı söylem düzeyleri, yabancı kelimeler, metinlerarası göndermeler) hedef metinde iletmekte başarısız olma.

- **Tektürleştirme:** Çevirmenin özgün metindeki biçimsel ve anlamsal çeşitliliği düzleştirerek metni daha tek sesli ve homojen bir yapıya indirgeme eğilimidir. Bu süreçte metnin farklı ton, söylem ve tür katmanları bastırılır, özgün metindeki heterojen yapı silikleşir. Berman'a göre tektürleştirme, diğer biçim bozucu eğilimleri de içine alan ve çevirmenin düzen kurma arzusundan beslenen temel bozunum biçimidir.

Bundan sonraki başlıklarda Berman'ın yönteminin gerekliliklerini insan-makine etkileşiminden faydalanarak yerine getirmemizi, yani yöntemi önce nicel ve nitel katmanları bulunan modüler bir yazınsal çeviri değerlendirmesi modeline ve daha sonra ChatGPT üzerinde özelleştirilmiş bir mimariye dönüştürmemizi sağlayacak kuram ve yöntemler tanıtılacaktır. Bahsi geçen tüm yöntem ve yaklaşımlar mimarinin çatısını oluşturan yorumbilgisel çeviri eleştirisi kuramını ayakta tutan sütunlardır, dolayısıyla birbirlerini destekleyen temel bileşenlerdir.

4.2. Leksikometri

Leksikometri, metinlerin içindeki sözcüklerin istatistiki analizi veya "dil olaylarını sayısal olarak saptama ve yorumlama" (Bozdemir, 2008) olarak tanımlanabilir. Kökenleri 1970'lere uzanan bu yöntem, ağırlıklı olarak siyasi iletişim metinlerinin analizi için kullanılmıştır. Nicholas V. Findler ve Heino Viil tarafından 1970'lerin başında sözlükbilimin matematiksel ve istatistiki yönleriyle ilgilenen bir kolu olarak tanımlanmıştır.

Findler ve Viil'in çalışmasının önemli bir yanı, "kapsama" (*coverage*) kavramına odaklanmalarıdır (Findler & Viil, 1974). Bu kavram, bir dil ögesinin ifade edebileceği şeylerin sayısını veya yerini alabileceği diğer ögelerin sayısını belirtir. Leksikometri, başlangıçta sözlükbilim ve dil öğretimindeki ekonomi ihtiyacından doğmuş olup, bu kavramların tanıtılmasıyla, sadece sözcük sıklığına bakmak yerine eşdizimlilik temelli sıklık araştırmalarına ve ilişkili sözbirimleri gruplamaya olanak sağlamıştır.

Günümüzde leksikometri, politik metinlerin alt metinlerini, söylemsel örüntülerini ve ideolojik yapılarını açığa çıkarmak için etkili bir araç olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, iktisattan ulaştırmaya, iklimden sağlığa kadar pek çok farklı alanda kullanılmakta olup, istatistiksel analiz ve bilgisayar biliminin olanaklarını nicel yöntemlerin hassasiyetiyle birleştiren bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır (Rodríguez vd., 2024).

Leksikometrik yöntem, metin içindeki başat düşünce ile ilişkilendirilebilen anlamsal ağlar olarak tanımlanabilecek çekirdek bölümleri tanımlamayı mümkün kılar (Baccala & de la Cruz, 2000, Rodríguez vd., 2024 içinde). Sözcüklerin ve söz gruplarının sıklığına, eşdizimliliklerine ve anlamsal ilişkilerine dayanarak anlam ağlarının tespit edilmesinde işlevseldir.

4.3. Retorik yapı kuramı ve açıklama

Retorik Yapı Kuramı (Rhetorical Structure Theory-RST), bir metnin bölümleri arasındaki ilişkileri tanımlayan bir metin düzenleme kuramıdır. İlk olarak William Mann ve Sandra Thompson tarafından 1987'de tanıtılmıştır (Mann & Thompson, 1987). Bu yöntem, hiyerarşik ve eklemeli bir yapı üzerinden metin içi ilişkileri (sebep-sonuç, karşıtlık, çözümsellik vb.) tespit etmeyi sağlar. Bu kuram ışığında yapılan metin çözümlemelerinin temelindeki yöntem olan açıklama (annotation), metinlerdeki veriyi dilbilimsel olarak çözümleyip açık hale getirmeyi ifade eder. Sesteşlik gibi belirsizlikleri ortadan kaldırarak kelimelerin türüne veya eklerine göre özelleştirilmiş etiketlemeler yapmayı mümkün kılar. Metin üstveri bilgisi açıklama (yazar, kategori vb.), ortografik açıklama (yazılı/sözlü veriyi anlaşılr

formata dönüştürme) ve dilbilimsel açılama (sesbilim, biçimbilim, sözdizim, anlambilim düzeyinde çözümleme) gibi farklı türleri mevcuttur (McEnery vd., 2006).

Retorik yapı kuramına göre her metin, genellikle metindeki cümle ya da cümleciklere karşılık gelen Temel Söylem Birimlerinden (Elementary Discourse Units - EDU) oluşur ve metnin retorik yapısı, bu birimler arasındaki ilişkilerin etiketlenmesiyle, yani *açıklamayla* açığa çıkarılabilir. Kuramcılar yaptıkları açıklama çalışmaları sonucunda metinlerin birim çiftlerine ayrılarak incelenebileceğini fark etmişler ve bu çiftler arasında çoğunlukla asimetrik olan çeşitli düzenli ilişkiler saptamışlardır. İlişkilerdeki asimetrikleri iki “sütuna” ayırdıklarında, her sütunun kendi elemanları arasında tespit ettikleri ortak özellikleri *çekirdek* ve *uydu* kavramları ile ifade etmeye başlamışlardır (Mann & Thompson, 1987). Tanımlanan ilişki türleri ile bağlanan iki birim metinde eşit öneme sahipse çok çekirdekli ilişki söz konusudur. Bir birim daha az belirginse ve diğer birime yönlendiriliyorsa çekirdek-uydu ilişkisi tanımlanır⁵. Metinlerdeki uydu bölümler çekirdek bölümlerden bağımsız olarak bir şey ifade etmezken yalnızca çekirdek bölümler okunduğunda bile metin anlaşılabilir. Uydu, çekirdeğe göre daha kolay ikame edilebilir. Bir uydu birim farklı bir uydu birimle değiştirildiğinde metnin işlevi büyük ölçüde korunurken, çekirdek birimdeki bir değişim metnin genel yapısında köklü bir değişikliğe yol açar.

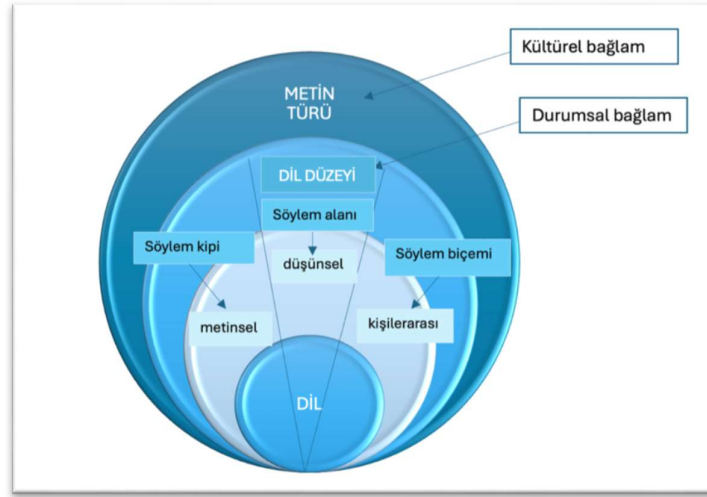
Retorik yapı kuramı temelli çözümleme, metnin ne söylediği, neden söylediği ve hangi bölümlerin daha önemli olduğu hakkında bilgi sağlar. Metnin ana noktalarına hızlı erişim veya çekirdeği ön plana çıkarma gibi olanaklar sunar. Retorik yapı kuramı temelli metin çözümlemesi, bağlantı tanımları vasıtasıyla hiyerarşik ve eklemeli bir yapı üzerinden metin içi ilişkilerin tespiti açısından işlevseldir.

Leksikometri ve retorik yapı kuramının bize sağladığı nicel veri ve grafik yapının anlam kazanabilmesi için çıkış ve varış metinlerini işlevsel ve bağlamsal olarak konumlandırmamız gerekir, aksi halde bu yöntemlerden elde ettiğimiz veri düz istatistiki bilgi olmanın ötesine pek geçemez. Tam da bu noktada sistemik işlevsel dilbilim ve ondan beslenen çeviri değerlendirmesi yaklaşımları devreye girer.

4.4. Sistemik işlevsel dilbilim

Sistemik İşlevsel Dilbilim (SİD), dilin belirli bağlamlar içindeki işlevi ve anlamı arasındaki bağlantıyı vurgulayan kapsamlı bir dil kuramıdır. SİD’in temel ayırt edici özelliği, dilsel veriyi sistem düzeyinde ele almasıdır. SİD, dili yapılandırılmış bir seçimler sistemi olarak görür ve bu sistemin farklı toplumsal ve kültürel bağlamlarda nasıl işlediğini açıklamaya çalışır (Halliday & Hasan, 1985; Martin, 1992; Matthiessen, 2014a; Eggins, 1996). Söz konusu sistem, metin düzleminde anlambilimsel boyutlar, tümce düzleminde ise dilbilgisel yapılar üzerinden kuramsallaştırılır (Bkz. Şekil 1).

⁵ Daha kapsamlı bilgi için bkz. <https://gucorpling.org/erst/>

Şekil 1. Dilin çok katmanlı yapısı ve toplumsal bağlamla olan diyalektik ilişkisi. Katmanlar, metinlerin nasıl yapılandığını ve anlamın nasıl inşa edildiğini gösterir.

SİD'deki üst işlevler (*metafunctions*), dilin temel organizasyonel ilkeleridir ve insan deneyimini inşa etme, sosyal ilişkiler kurma ve anlamı tutarlı bir metne dönüştürme gibi temel işlevlerini yansıtır. Bu üst işlevler birbirinden bağımsız değildir, eşzamanlı olarak işlev görürler ve her dilsel seçim bu üç işlevden de anlam inşa eder. Söylem-anlambilim düzeyinde üç üst işlev öne çıkar. Düşünsel üst işlev (*ideational metafunction*), deneyimi inşa eder; kişilerarası üst işlev (*interpersonal metafunction*), sosyal ilişkileri kurar ve metinsel üst işlev (*textual metafunction*), tutarlı bir metin oluşturur.

Bu üst işlevler aynı zamanda metinlerin bağlama göre nasıl farklılaştığını açıklayan durumsal bağlam (*context of situation*) parametreleriyle ilişkilidir. Söylem alanı (*field*), konu, içerik ve toplumsal boyutla ilgilidir. Söylem biçemi (*tenor*), katılımcıların (gönderici ve alıcı; yazar-okur ya da metin içi karakterleri kapsayabilir) sosyal rollerini ve ilişkilerini, güç dengesi, sosyal mesafe ve duygusallık derecesi gibi faktörleri ele alır. Söylem kipi (*mode*), söylemin hangi iletişim türü üzerinden kurulduğunu ve bu söylemin ne işe yaradığını gösterir. Metnin simgesel yapısı ve bağlam içindeki rolü kiplik kapsamında değerlendirilir; bu nedenle ikna etme, düşünmeye sevk etme gibi etkiler de bu düzeyde ortaya çıkar.

Bu üç parametre, dil bilgisinin oluşumunu sağlayan üç temel üst işlevle birlikte işler. Düşünsel işlev söylem alanı ile, kişilerarası işlev söylem biçemi ile ve metinsel işlev söylem kipi ile bağlantılıdır. Bu üç unsur birlikte dil düzeyini (*register*) yani bağlamsal işlevsel kullanım biçimini oluşturur (Wodak, 2001). Dil düzeyi, durumsal bağlamla örtüşen tipik anlamlandırma konfigürasyonlarını ifade eden çok işlevli, çok boyutlu bir yapıdır. Dil düzeyi ise daha geniş kültürel pratiklere dayanan metin türü (*genre*) katmanının içinde yer alır. Kısacası bu model, dilin ve metinlerin hem toplumsal bağlamla şekillendiğini hem de bu bağlamı yeniden ürettiğini açık biçimde ortaya koyar.

Sistemik işlevsel dilbilim yaklaşımı, çevirinin yalnızca dilsel değil, aynı zamanda toplumsal ve bağlamsal bir pratik olduğunu vurgular. SİD, metinlerin üretim ve alımlanma süreçlerinde sosyal işlevlerinin belirleyici rolünü merkeze alarak, çeviri ürünlerinin varış kültürüne kazandırdığı yeni anlamları analiz etmeye olanak tanır. Bu yaklaşım, yazınsal çeviri değerlendirmesinde metnin çok katmanlı yapısını, bağlamla kurduğu ilişkileri ve okur üzerindeki etkilerini bütüncül biçimde ele almayı mümkün kılar.

4.4.1. Juliane House'un SİD temelli çeviri analizi önerisi

Juliane House (2001), çeviri kalitesi değerlendirmesine yönelik ürün odaklı ve süreç odaklı mevcut yaklaşımların sınırlılıklarını aşan kapsamlı bir model önerir. Ürün odaklı yaklaşımın dilbilimsel doğruluğa odaklansa da iletişimsel işlevi göz ardı ettiğini, süreç odaklı yaklaşımın ise nesnel değerlendirme standartları sunmadığını belirtir. House, çeviri değerlendirmesinin yalnızca teknik boyutlarla sınırlı kalmaması gerektiğini, aynı zamanda çeviri normlarının dinamik yapısını da dikkate alması gerektiğini savunur. House'un modeli, dilbilimsel doğruluk, pragmatik etkililik ve kültürel uygunluk olmak üzere üç temel boyutu bütünleştirir. Çeviri normlarını sosyokültürel, metinsel ve pragmatik düzeylerde sınıflandırır ve bu normların metin türüne, hedef kitleye ve sosyokültürel bağlama göre değişkenlik gösterdiğinin altını çizerek çevirmenin bu normlar arasında denge kurması gerektiğini vurgular.

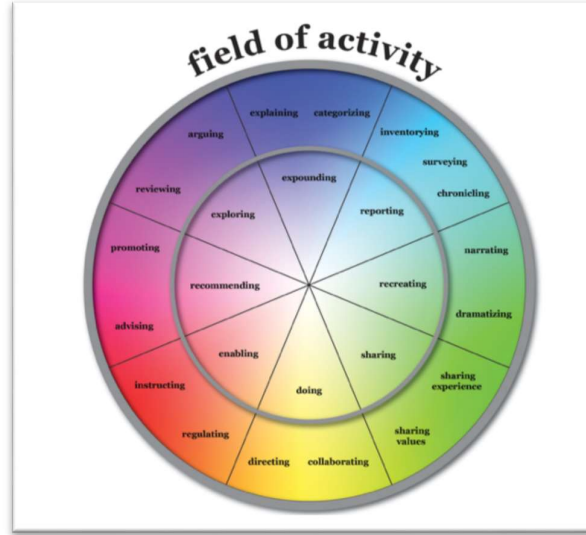
House'un modelinin temel yapısal öğelerinden biri, Halliday'den ödünç aldığı dil düzeyi (*register*) kavramıdır. Bu kavram, metnin dilsel özelliklerini söylem alanı, söylem biçemi ve söylem kipi boyutlarında analiz etmeyi sağlayarak metni mikro bağlam içinde tanımlamayı mümkün kılar. Ek olarak, metinleri makro bağlamlarıyla ilişkilendirmek için metin türü (*genre*) parametresinden faydalanır. Tür, metnin türsel aidiyetini ve getirdiği metinsel beklentileri analiz etmeye yarar ve dil düzeyi ile karşılıklı bir ilişki içindedir.

House, çeviri metnini dil düzeyi ve metin türü düzeylerinde karşılaştırarak, kaynak metin ile çeviri metin arasında oluşan işlevsel sapmaları (*mismatch*) tespit eder. Çeviri kalitesi, işlevsel sapmaların stratejik olarak gerekçelendirilip gerekçelendirilmediğine göre değerlendirilir. Bu model, yalnızca biçimsel değil, bağlama duyarlı işlevsel bir karşılaştırma yapmamızı sağlar; kaynak ve erek metin arasındaki farklılıkları işlevsel gerekçelerle değerlendirme esnekliği sunar. Modelin, her ne kadar yazınsal çeviri değerlendirmesi için özel olarak geliştirilmemiş olsa da, yüksek bağlamsal doygunluğa sahip metinlerde oldukça elverişli olduğu farklı çalışmalarda gösterilmiştir (Cheng, 2022, Amini vd, 2024).

4.4.2. Christian M.I.M. Matthiessen'in dil düzeyi haritalama yaklaşımı

Christian M.I.M. Matthiessen'in "dil düzeyi haritalama (*registerial cartography*)" çalışması, dilin içsel varyasyonlarını inceleyerek, kullanım bağlamına göre anlamdaki değişimleri sistemli bir biçimde haritalandırmayı amaçlayan uzun vadeli bir araştırma programıdır (Matthiessen, 2014b). Program, Halliday'in sistemik işlevsel dilbilim çerçevesini temel almakta ve söylem alanı, söylem biçemi ve söylem kipi parametrelerinden yararlanmaktadır. Bununla birlikte, Matthiessen'in asıl odağı, söz konusu parametrelerin metnin küresel organizasyonundaki retorik ilişkileri ve bu ilişkilerin leksikogramatik düzlemdeki 'gerçekleşme' biçimlerini nasıl etkilediğini açıklığa kavuşturmadır.

'Gerçekleşme' kavramı, dilin toplumsal amaçlar ve bağlamlar aracılığıyla somut dilsel etkileşim biçimlerinde ortaya çıktığı anlayışına dayanmaktadır. Aynı zamanda, bu toplumsal amaç ve bağlamlar da dili bir anlam üretim süreci ve toplumsal eylem biçimi olarak şekillendirir (Matthiessen & Halliday, 1997; 2009). Dil, bu çerçevede farklı toplumsal pratikleri ve anlam yapılarının çeşitli gerçekleştirmeleri aracılığıyla dilbilgisel düzeyde biçimlenir. Diğer bir deyişle, metinlerdeki düşünsel anlamların kodlanması, söylemsel düzlemde farklı süreç türleri arasından yapılan tercihler yoluyla somutlaşır (Matthiessen & Halliday, 2009).

Şekil 2. Bağlamsal söylem alanı parametresi (ne olup bitiyor?): **Etkinlik alanı** (insanların bir bağlam içinde katıldıkları, anlamın sosyal göstergeler yoluyla üretildiği **toplumsal göstergebilimsel süreçler**), birincil kategoriler (iç halka) ve ikincil kategoriler (dış halka) (Matthiessen, 2014b)

Bu çerçevede, etkinlik alanı (Bkz. Şekil 2), metnin işlediği içeriğe ve bu içeriğin ilişkili olduğu sosyal etkinlik türlerine odaklanır. Matthiessen, farklı etkinlik alanlarının belirli retorik, yani mantıksal-anlamsal ilişkileri tercih etme eğiliminde olduğunu ortaya koyar; örneğin bazı alanlarda neden-sonuç ya da karşıtlık gibi ilişkilerin daha baskın olduğu gözlemlenir. Ayrıca, bu mantıksal-anlamsal ilişkilerin dilsel düzlemde nasıl gerçekleştirildiği de analiz edilir. Bu gerçekleştirmeler, bağlaçlar yoluyla doğrudan ifade edilen uyumlu (*congruent*) biçimlerde olabileceği gibi; edatlar, fiiller ya da isimler aracılığıyla dolaylı biçimde ortaya çıkan uyumsuz ya da metaforik (*incongruent/metaphorical*) formlarda da görülebilir. Özellikle yazınsal metinlerde ve uzmanlık alanlarına ait metinlerde, bu tür metaforik gerçekleştirmelerin oldukça yaygın olduğu vurgulanmaktadır (Matthiessen, 2014b).

Matthiessen (2001), çeviride üst işlevlerin korunma eğiliminde olduğunu ileri sürerek, farklı türdeki anlamların metin içinde nasıl birleştiğini ve dengelendiğini analiz etmenin önemine dikkat çeker. Söylem alanı, söylem biçimi ve söylem kipi bileşenlerine dayalı olarak metinsel işlevlerin çözümlenmesi, metin türü (*genre*) ile söylem organizasyonu arasındaki ilişkinin açığa çıkarılmasına da katkı sunar. Elde edilen veriler, kaynak ve hedef metinler arasında işlevsel düzeydeki sapmaların (*mismatch*) saptanmasına imkân tanımakta ve çeviri kalitesine dair daha somut değerlendirmeler yapılmasını mümkün kılmaktadır.

House ve Matthiessen'in yaklaşımlarının sentezi, yapısal-işlevsel ve etik-yorumlayıcı boyutları bir araya getirerek, yazınsal çeviri değerlendirmesinde bütüncül bir kuramsal temel oluşturacaktır. Metin çözümlemesi sürecinde dilsel tercihler ile toplumsal bağlam arasındaki ilişkiyi dikkate almak, yazınsal çeviri değerlendirmesinde bağlamsal anlam katmanlarının ortaya çıkarılması açısından kritik bir önem taşımaktadır.

Berman'ın çeviri eleştirisi yönteminde çevirmen bir "özne" olarak önemli bir konumda yer alır ve eleştirinin en kritik aşamalarından biri de değerlendirmenin çevirmene odaklandığı aşamalardır. Bu nedenle bu bölümde bahsi geçen iki kuramcının sistemik işlevsel dilbilim bağlamında sundukları

çerçeveyi çevirmen kararlarının tespiti ve açıklanması açısından bütünleyeceği öngörülen çeviri süreci kuramlarından da faydalanılacaktır. Bu doğrultuda, Vinay ve Darbelnet'in çeviri teknikleri ve stratejileri, Paul Newmark'ın çeviri yöntemleri ve prosedürleri ile Jeremy Munday'ın çeviri kararları çerçevesinde geliştirdiği analiz modelleri değerlendirme sürecine dahil edilerek, çevirmen tercihlerinin hem işlevsel düzlemde hem de söylemsel yapı ve anlam katmanları düzeyinde yorumlanması hedeflenmektedir.

4.5. Vinay ve Darbelnet'in çeviri teknikleri ve stratejileri sınıflandırması

Jean-Paul Vinay ve Jean Darbelnet, 1950'li yıllarda gerçekleştirdikleri çalışmalarıyla çeviri çözümlemelerine dilbilimsel bir perspektif kazandırmış ve günümüzde hâlâ geçerliliğini koruyan sistematik bir sınıflandırma geliştirmişler ve çeviri stratejilerini iki ana kategori altında toplamışlardır: doğrudan (*direct*) ve dolaylı (*oblique*) çeviri stratejileri (Gürçağlar, 2021).

Doğrudan çeviri stratejileri, sözcüğü sözcüğüne aktarıma dayalı işlemleri kapsamaktadır. Bu stratejiler arasında, kaynak dildeki sözcüğün erek dilde herhangi bir değişikliğe uğramadan kullanılmasını ifade eden “ödünç alma”, kaynak dilden alınan bir ifadenin kelimesi kelimesine çevrilerek hedef dile aktarılması anlamına gelen “öyküntü (*calque*)”, ve genellikle aynı dil ailesinden gelen ya da kültürel yakınlığı bulunan diller arasında uygulanabilen “sözcüğü sözcüğüne çeviri” yer almaktadır. Ancak bu son strateji, anlam kaybı veya yapısal uyumsuzluk gibi durumlarda yetersiz kalabilmektedir (Vinay & Darbelnet, 2000, 84-93).

Dolaylı çeviri stratejileri ise, doğrudan çeviri yöntemlerinin yetersiz kaldığı durumlarda başvurulacak, daha esnek ve yapısal uyarlamalara olanak tanıyan yaklaşımlardır. Bu kapsamda, anlamın korunması koşuluyla sözcük türlerinin yapısal düzeyde dönüştürülmesini ifade eden “yer değiştirme (*transposition*)”, çevirinin bakış açısının değiştirilerek gerçekleştirilmesi anlamına gelen “modülasyon”, aynı durumu biçimsel veya yapısal olarak farklı yollarla ifade etmeye yönelik “eşdeğerlik”, ve kaynak kültürde mevcut olup hedef kültürde doğrudan karşılığı bulunmayan unsurların hedef kültüre uygun biçimde dönüştürülerek aktarılmasını amaçlayan “uyarlama” stratejileri yer almaktadır (Vinay & Darbelnet, 2000, 84-93).

Vinay ve Darbelnet'in bu sistematik ayrımı, çeviri uygulamaları ve çözümlemeleri için sağlam bir kuramsal çerçeve sunmakta; çevirmenlerin karar alma süreçlerinin yapılandırılmasına ve çeviri ürününün biçimsel düzeyde çözümlenebilmesine olanak sağlamaktadır.

4.6. Newmark'ın çeviri yöntemleri ve prosedürleri

Peter Newmark çeviri yöntemlerini, “kelimesi kelimesine çeviri” ve “serbest çeviri” arasındaki temel karşıtlık üzerinden yapılandırmakta ve bu iki eğilimi kendi kavramsallaştırması doğrultusunda “semantik çeviri” ile “iletişimsel çeviri” olarak tanımlamaktadır (Newmark, 1988). Semantik çeviri yöntemi, yazarın bireysel söylemiyle kaynak metnin dilsel ve bağlamsal özelliklerini olabildiğince korumayı amaçlamaktadır. Buna karşın, iletişimsel çeviri yöntemi ise, hedef metin okuyucusunda kaynak metinle eşdeğer bir pragmatik etki yaratmayı öncelikli hedef olarak benimsemektedir. Newmark, bu iki yöntemi çeviri sürecinde doğruluk (*accuracy*) ve ekonomi (*economy*) ilkeleri çerçevesinde dengelenmesi gereken iki kutup olarak değerlendirmektedir.

Newmark makro düzeye yerleştirdiği bu yöntemlerin yanı sıra, çeviri uygulamasında karşılaşılan çok katmanlı sorunlara çözüm sunabilmek adına mikro düzeyde işleyen işlevsel çeviri prosedürlerini

tanımlamıştır (Newmark, 1988). 2010 yılında gerçekleştirdiği güncelleme ile bu prosedürleri aktarım, kültürel eşdeğerlik, betimsel eşdeğerlik, bileşen çözümlemesi ve özel isim dönüşümü olmak üzere beş temel strateji ile sınırlandırmıştır (Newmark, 2010). Söz konusu prosedürler, yalnızca dilsel düzeydeki yapısal dönüşümleri değil, aynı zamanda kültürel uyarlamaları da içermekte olup, çevirmenin hedef metin bağlamında anlamı nasıl yeniden ürettiğini anlamamıza olanak tanımaktadır. Newmark’a göre, çevirmen bu yeniden üretim sürecinde hem anlamın doğruluğunu hem de aktarımın mümkün olan en ekonomik biçimini gözetmeli; ayrıca metnin gerçeklik derecesini, türsel özelliklerini ve hedef okuyucu profilini sürekli olarak göz önünde bulundurmalıdır.

4.7. Munday ve çeviri kararları

Jeremy Munday, çeviri çalışmalarını metin merkezli bir yaklaşımla ele alırken, bağlamsal, kültürel ve ideolojik etkenleri de göz önünde bulundurur. Özellikle söylem çözümlemesine dayalı çeviri değerlendirmesi modelinde, kaynak ve erek metinler arasındaki anlamsal eşdeğerliğin yanı sıra metinlerarası ilişkiler ve çevirmenin ideolojik yönelimleri gibi unsurlar da dikkate alınır. Munday’ın yaklaşımı, çeviri ürününün yalnızca biçimsel doğruluğunu değil, aynı zamanda erek bağlam içindeki işlevselliğini de önceler.

Munday, yazınsal çeviri üreten çevirmenlerin ve bu çevirileri revizyon sürecinden geçiren uzmanların karar alma süreçlerini sistemik işlevsel dilbilim çerçevesinde incelemiştir (Munday, 2012, ss. 104–118). Çalışmasında, çeşitli çeviri örnekleri üzerinden gerçekleştirdiği vaka analizleriyle çevirmenin metne yönelik yaklaşımını yalnızca dilsel boyutla sınırlı tutmayıp, aynı zamanda bağlamsal, ideolojik ve poetik düzeylerdeki etkileşimlerini de irdelemiştir. Özellikle revizyon süreçlerine odaklanan bu çözümlemeler, çevirmenin birden çok olası eşdeğer arasından seçim yaparken başvurduğu ölçütlerin ve gerekçelerin görünür kılınmasına olanak tanımıştır. Anlam alanlarının genişliği, özgüllük derecesi ve bağlamsal uygunluk gibi etkenlerin bu kararları biçimlendirmede rol oynadığı; buna ek olarak, metin dışı dinamiklerin de çeviri stratejilerini yönlendiren belirleyici faktörler olduğu vurgulanmıştır. Araştırma, çevirmenlerin anlamı koruyarak iletiyi aktarma çabasında çoğu zaman belirsizlik ve anlam çatışmalarıyla karşı karşıya kaldıklarını ve bu süreçte etik ve yorumlayıcı tercihler geliştirdiklerini ortaya koymuştur.

5. Model önerisi ve gerekçe

Bu çalışmada önerilen yazınsal çeviri değerlendirme modeli, Antoine Berman’ın yorumbilgisel üretici çeviri eleştirisi yaklaşımı temelinde yapılandırılmış ve dört ana kuramsal eksen üzerinden geliştirilmiştir: (1) leksikometri, (2) retorik yapı kuramı, (3) sistemik işlevsel dilbilim temelli çeviri değerlendirme yöntemleri ve (4) çeviri süreci kuramları başlığı altında toplayabileceğimiz çeviri stratejileri ve çevirmen kararları tespit yöntemleri. Bu kuramsal bileşenler, yazınsal çeviri değerlendirmesinde nicel ve nitel çözümleme yöntemlerini bütünleştirmeye yönelik çok boyutlu bir temel oluşturur. Bu temelin, yazınsal çeviri değerlendirmesini yalnızca bir doğruluk denetimi mekanizması olmaktan çıkarıp, metnin çok katmanlı estetik, işlevsel ve kültürel yapılarını anlamayı ve çevirmen kararlarını sistematik biçimde analiz etmeyi içeren kapsamlı bir yorumlama sürecine dönüştürmesi öngörülmektedir.

Leksikometri, makaleye konu tez çalışmamız kapsamında, metinlerdeki sözbirimlerin sözlüksel alan düzeyinde sergiledikleri tekrar örüntülerinin ve anlamsal kümelenmelerin dökümünün çıkarılması ve böylelikle anlam ağlarının haritalandırılmasına olanak tanıyacağı kanaatiyle yöntemin bileşenlerinden

biri olarak seçilmiştir. Bu yöntem, özellikle yazınsal metinlerde, adeta bir tohum gibi örtük olmakla birlikte temel olan yapıtaşlarını belirlemeye ve metnin semantik örgüsünü, yüzeyde görünenin ötesine geçerek analiz etmeye olanak tanıyan bir zemin sunar. Örneğin, Charles Bukowski'nin *The Most Beautiful Woman in Town* öyküsünde, yüzeysel sıklık analizinde en çok tekrar eden sözcük "woman" görünse de, metnin asıl çekirdeğini oluşturan tema "self-destruction/özyıkım"dır ve metindeki anlam belirleyici alanlar gerilim ve çözülme eksenli bir ritim içinde bu temanın etrafında kümelenen söz ve anlambirimlerden oluşur. Bu yapının ortaya çıkarılabilmesi için metin kesitleri içindeki yerdeşlikleri oluşturan anlam ağlarının görünür kılınması gerekir. Bu da ileri düzey leksikometrik görselleştirme yöntemleri olan benzerlik ağacı ve semantik haritalama ile retorik yapı kuramı temelli açıklama ve söylem ayrıştırması gibi işlemlerle mümkün olabilir. Açıklama yaparken metin temel söylem birimlerine ayrılır ve bu birimler arasındaki bağlantılar retorik ilişki türlerine göre etiketlenerek birer "düğüm/node" olarak işlenir. Sistem, bağlaç ve sözdizimsel işaretleri dikkate alarak her ilişkiyi çekirdek-uydu düzeninde konumlandırır ve sonuçta bir retorik yapı ağacı oluşturur. Ağacın kökünde en yüksek retorik ağırlık taşıyan düğüm yerleştirilir. Tüm bu yöntemlerin birlikte kullanımı, Antoine Berman'ın yorumbilgisel çeviri eleştirisi yaklaşımında tanımladığı *zone textuelle* yani anlam belirleyici metin bölgeleri ile doğrudan ilişkilidir. Leksikometrik ve retorik çözümlemeler, çözümlemenin sezgisel temelli olmaktan çıkarılıp metnin taşıyıcı kolonları olarak adlandırabileceğimiz çekirdek alanların belirlenmesini mümkün kılarak, bu alanların çeviri esere nasıl aktarıldığını ve aktarımdaki potansiyel sorunların çeviri eserde anlam çökmesine ve dahi bir yıkıma yol açıp açmadığını somut ve sistematik biçimde incelemeyi mümkün kılan nesnel verilere dayandırılmasına katkı sağlar.

Bu analitik çerçeveye ek olarak, sistemik işlevsel dilbilim yaklaşımı, metni bir anlam üretim aracı olarak ele alan bütüncül bir perspektif sunar. SİD'in sunduğu bakış açısı, çeviri araştırmalarında kaynak metnin potansiyel anlam katmanlarını tespit etmek ve bu katmanların hedef metinde nasıl yeniden kurulduğunu değerlendirmek için güçlü bir kuramsal zemin sağlar. Bu analiz olanakları, Berman'ın "ufuk" (*horizon*) kavramıyla bağlantılandırılabilir. Berman'a göre her çeviri eylemi, tarihsel bağlamın, dönemin poetikasının ve ideolojik yönelimin belirlediği çevirmen ufku içinde gerçekleşir; bu ufuk, çeviri projesinin yönünü doğrudan etkiler. Benzer biçimde, SİD temelli çözümlemelerde metinler yalnızca dilsel yapılara indirgenmek yerine, bağlamla ilişkilendirilmiş anlam alanları olarak görülür.

Halliday'in söylem alanı, söylem kipi ve söylem biçimi kavramları, bir metnin içinde üretildiği ve yeniden üretildiği toplumsal, işlevsel ve ideolojik bağlamların kategorik olarak çözümlemesine imkân tanır. Bu bağlamda, hem özgün yapıt hem de çeviri eser, kendi üretim bağlamları içindeki ufuklara göre değerlendirilebilir hale gelir. Örneğin, Korece ve Japoncadaki saygı ön eklerinin aktarımı (Kim, vd. 2023) ya da Halil Cibran'ın *The Eagle and the Sklyark*⁶ meselindeki "Good morrow" gibi arkaik dil kullanımları üzerinden özgün metnin dil düzeyi (register) boyutunda özgün tınısının korunup korunmadığı değerlendirilebilir. Burada amaç, özgün metnin toplumsal konumunun göstergesi olan biçiminin resmiyet, gündeliklik, arkaiklik gibi ölçütler üzerinden çeviride ne ölçüde sabit kaldığını saptamaktır. Metin türü (genre) boyutunda ise özgün metin ve çevirisi türe özgü söylemsel beklentiler ve yapısal kalıplar açısından karşılaştırılır; örneğin kıssa biçimindeki bir metnin çeviride olay örgüsü genişletilmiş bir öyküye dönüşmesi, çevirmenin yaptığı müdahalelerle metin türünü dönüştürdüğünü gösterir. Söylem alanı boyutunda özgün yapıtın alegorik yapısının değiştirilip çeviride didaktik bir yapı kurulmuş olduğu tespit edilebilir. Söylem biçimi boyutunda katılımcılar arası mesafenin artırılıp anlatının daha anlatıcı merkezli bir hale getirildiği saptanabilir. Söylem kipi boyutunda ise, örneğin, özgün yapıtta geçen "... değil midir?" şeklindeki retorik bir sorunun "... olması gerekmez mi?" şeklinde

⁶ <https://gutenberg.net.au/ebookso5/0500631h.html#c3>

çevrilmesiyle zorunluluk kipliği eklendiği ve böylelikle varsayımsal niteliğin silindiği gözlemlenebilir. Böylece, çevirmenin yaptığı tercihler yalnızca dilsel değil, tarihsel ve ideolojik bir perspektifle de çözümlenebilir. Berman'ın savunduğu gibi, her çeviri, dönemin koşulları içinde şekillenen bir yeniden yazım ve yeniden anlamlandırma eylemidir. Bu eylemin bağlamsal çözümlemesinin çeviri ufkunu açığa çıkaran sistemik işlevsel dilbilim temelli çeviri değerlendirme yöntemleri gibi kuramsal araçlarla gerçekleştirilebileceği kanaatindeyiz.

Modelin dördüncü bileşeni olan çeviri süreci kuramları, çevirmen kararlarının stratejik yönlerini değerlendirme açısından çalışmamıza uygulamalı bir boyut kazandıracaktır. Vinay ve Darbelnet'in sunduğu çeviri teknikleri taksonomisi ve özellikle de yazınsal çeviri stratejileri sınıflandırması, Berman'ın yöntemindeki önemli unsurlardan biri olan çeviri projesinin belirlenmesini, biçimsel düzeyde çözümlenmesini ve çeviri sürecinin izlencesinin görünür kılınmasını sağlayacaktır.

Newmark'ın semantik ve iletişimsel çeviri ayrımı, yazınsal metinlerin değerlendirilmesinde kaynak metne sadakat ile hedef okura yönelik etki arasında denge kurulmasını sağlayan temel bir çerçeve sunar. Bu kuramsal çerçevenin Berman'ın yöntemindeki 'alımlanmanın değerlendirilmesi' aşamasında işlevsel olacağı öngörülmektedir. Çünkü Newmark'ın makro düzeydeki yöntemlerinin yanı sıra mikro düzeyde kavramsallaştırdığı çeviri prosedürleri, çevirmenin kararlarını hem metin türü hem de hedef okur bağlamında değerlendirmeye olanak tanır. Munday'ın çalışmalarının sunduğu çerçevenin ise, yazınsal çeviride karar alma süreçlerinin kuramsal olarak nitelenmesini ve biçim bozucu eğilimlerin neden-sonuç ilişkileri bağlamında çözümlenmesini olanaklı kılacağı öngörülmektedir. Çevirmenlerin ve revizyon yapan uzmanların karar alma süreçlerini sistemik-işlevsel dilbilim ekseninde inceleyen Munday, çeviri sürecinde bağlamsal, ideolojik ve poetik alanın da belirleyici olduğunu göstermiştir. Bu yönüyle bu yaklaşım, çalışmamızda benimsenen yorumbilgisel çeviri eleştirisi yaklaşımıyla örtüşmekte ve yine gerek çeviri projesinin belirlenmesi gerekse çevirmenin ve çeviri eserin bir ufuk içinde konumlandırılması bakımından işlevsel olacaktır. Munday'ın vaka analizi temelli yöntemi, çalışma kapsamında geliştirilen modelin uygulamalı analiz boyutuna zemin hazırlayacaktır. Bu yaklaşımlar dikkate alınarak Halil Cibran'ın *God and Many Gods*⁷ meselinin Kaknüs Yayınları'ndan çıkmış çevirisi üzerinde yapılan bir incelemeden iki örnek verilebilir: (1) Newmark çerçevesinde, çeviride iletişimsel bir duruş alınmış ve Cibran'ın özdeyişsel üslubunun sadeleştirilmesi suretiyle hedef okur için açıklayıcı hale getirilmiş olduğu söylenebilir; (2) Munday çerçevesinde, çevirmenin ideolojik dengeleme ve kültürel nötralizasyon kararlarıyla çeviride hedef okurun dinsel duyarlılığını gözetmiş olabileceği düşünülebilir.

Berman'ın yorumbilgisel çeviri eleştirisi yönteminde esas olan, değerlendirmeyi bütüncül bir perspektiften yapmak, doğru çeviri/yanlış çeviri etiketlemeleri yerine çeviri kararları ile çeviri projesi arasındaki uyum ve/veya farkları ortaya çıkarmak ve nihayet yeniden çevrilere ışık tutmaktır. Bu nedenle bu bölümde özetlemeye çalıştığımız eklektik bakış açısının, çevirmen eyleminin yalnızca çıktı bazında değil bir *universum* içinde değerlendirilmesini mümkün kılan bütüncül bir çerçeve sunması bakımından tezin kuramsal altyapısını destekleyeceği kanaatindeyiz.

Sonuç

Yazınsal çeviri değerlendirmesi mevcut çeviri kalitesi değerlendirme metrikleri ile çerçevelenemeyecek, yüksek düzeyde uzmanlık gerektiren özgün bir alandır. Bu özgünlük, çeviri değerlendirme yöntemlerinin de aynı ölçüde esnek, çok boyutlu ve bağlama duyarlı olmasını zorunlu kılmaktadır. Bu

⁷ <https://gutenberg.net.au/ebooks05/0500631h.html#c40>

bağlamda, gerek yazınsal çevirinin üretilmesi gerekse değerlendirilmesi aşamalarında insan-makine etkileşimine dayalı olarak geliştirilecek dijital araç ve yöntemlerin, sürece yalnızca teknik kolaylıklar kazandırmakla kalmayıp, aynı zamanda değerlendirme derinliğini artıracakı öngörülmektedir.

Çalışmada önerilen model, yazınsal çeviri değerlendirmesi süreçlerine hız ve otomasyon kazandırabilecek nitelikte bir paradigma geliştirilmesini ve bu paradigmanın yapay zekâ temelli ya da destekli modeller üzerinde sınanmasını içermektedir. Bu yönüyle, modelin hem akademik hem de mesleki bağlamlarda uygulanabilirliğe sahip olması, çeviri teknolojilerinin geliştirilmesinde teknik boyutta söz sahibi olan uzmanlara kuramsal, çeviribilim ve dilbilim ekseninde kuramsal boyutta söz sahibi olan uzmanlara ise teknik bir çerçeve sunması hedeflenmiştir.

Yazınsal metinlerdeki anlam örgüsünü ve söylemsel yapıyı göz ardı etmeden değerlendirmenin bir yolu olarak Antoine Berman'ın yorumbilgisel üretici çeviri eleştirisi yöntemi temel alınmıştır. Ancak bu yaklaşımın yapısal bütünlüğünü daha da güçlendirmek amacıyla, nicel ölçüm tekniklerinin de çeviri çözümlemesine entegre edilmesinin yerinde olacağı kanaatine varılmıştır. Bu sentez, çeviri kararlarının hem bağlamsal gerekçelerle hem de metinsel örüntülerle ilişkilendirilmesini sağlayarak daha tutarlı bir değerlendirme zemini sunmaktadır.

Sonuç olarak, önerilen modelin mevcut çeviri değerlendirme metriklerine kıyasla daha bütüncül, daha işlevsel ve yazınsal çeviri pratiklerinin doğasına daha uygun bir çözümleme imkânı sunacağı düşünülmektedir. Bu modelin, yalnızca bir değerlendirme aracı değil, aynı zamanda çevirmen adayları, çeviri uzmanları ve editörler için eğitsel ve yönlendirici bir çerçeve işlevi görebileceği değerlendirilmektedir.

Çevirmenlerin ve çeviribilimcilerin, çeviri teknolojilerinin güçlü ve zayıf yönlerinin açıklanmasında, bu teknolojilerin, çeviri faaliyetlerine yardımcı, nihai ürünü geliştirici ve iş akışlarını kolaylaştırıcı rolü üstlenecek şekilde geliştirilmesinde söz sahibi olmaları gerektiği kanaatindeyiz. Bu doğrultuda geliştirilecek modelin yalnızca mevcut çeviri ürününü değerlendirmekle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda çeviri sürecinin kendisine dair öngörülerde bulunabilecek bir yapıya evrilmesi önerilmektedir. Süreç odaklı ve yorumlayıcı bu değerlendirme yaklaşımı, ilerleyen aşamalarda çevirmenlerin karar alma dinamiklerini dijital izler üzerinden yeniden yapılandırabilecek ve bu sayede çeviri pedagojisi ile makine destekli çeviri uygulamaları arasında köprü kurabilecek potansiyele sahiptir. Bu yönüyle model, yazınsal çeviri değerlendirmesini salt bir ölçme faaliyeti olmaktan çıkarıp, çeviri etkinliğini açıklama ve dönüştürme potansiyeline sahip bir araştırma aracı olarak geliştirilmeye açıktır.

Kaynakça

- Aksoy Arıkan, R. (2021). Lucy Maud Montgomery'nin "Yeşil'in Kızı" adlı kitabının yazın çevirisi ve makine çevirisi çerçevesinde karşılaştırmalı incelenmesi. *International Journal of Language and Translation Studies*, 1(1), 1-22.
- Ayık Akça, T. (2022). Edebi metinlerde ve uzmanlık alan metinlerinde makine çevirisinin olanakları/olanaksızlığı: Çevirmenin değişen görev tanımlarına yeniden bakmak. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (30), 1321-1343. doi: 10.29000/rumelide.1188804.
- Berman, A. (1985), "La traduction et la lettre ou l'auberge du lointain" dans Les Tours de Babel, Mauvezin, Trans-Europ-Repress. pp. 65-82.
- Berman, A. (1992). The experience of the foreign. Culture and translation in Romantic Germany. S. Heyvaert (çev.). Albany: State University of New York Press.
- Berman, A. (2000). Translation and the Trials of the Foreign. In Lawrence Venuti (Ed.), *The Translation Studies Reader* (pp. 284-297). London: Routledge.
- Berman, A. (2009). Towards a translation criticism: John Donne. F. Massardier-Kenney (çev. & yay. haz.). Kent, OH: The Kent State University Press. s. 58. (Orijinal çalışma 1995'de yayımlandı).
- Besacier, L. & Schwartz L. (2015). Automated translation of a literary work: a pilot stud. In Proceedings of NAACL-HLT Fourth Workshop on Computational Linguistics for Literature, Denver, Colorado, 114-122. <https://doi.org/10.3115/v1/w15-0713>
- Bilgan, G., & Özcan, L. (2024). Samuel Taylor Coleridge'in The Rime of The Ancient Mariner Adlı Eserinin Türkçe Çevirilerinin Yeniden Çeviri Bağlamında İncelenmesi. *RumeliDE Dil Ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*(Ö14), 1393-1428. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1454523>
- Bozdemir, M. (2008). Çağdaş Türkçe söz varlığının gelişimi. In 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) (2007), 1913-1918. Ankara.
- Bullock, M. & Jennings, M.W. (Der.) (2002). The Task of the Translator. In Walter Benjamin: Selected Writings, Volume 1, 1913-1926, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, 253-263. Translation copyright (1968) by Harcourt Brace Jovanovich, Inc.
- Cheng, Tao (2022). "View of the Application of Juliane House's Evaluation Model in Literary Translation: The Case of Translating an Anonymous Essay by Shi Tiesheng." *Revista de Estudos da Linguagem*, vol. 30, no. 4, 2022, pp. 113-121.
- Christensen, T. P. & Schjoldager, A. (2016). Computer-aided translation tools – The uptake and use by Danish translation service providers. *Journal of Specialised Translation* 25, 89-105.
- Colina, S. (2008). Translation Quality Evaluation. *The Translator*, 14(1), 97-134.
- Colina, S. (2009). Further evidence for a functionalist approach to translation quality evaluation. *Target*, 21(2), 235-264.
- Colina, S., Marrone, N. Ingram, M., & Sanchez, D. (2017). Translation Quality Assessment in Health Research: A Functionalist Alternative to Back-Translation. *Evaluation & the Health Professions*, 40(3), 267-293.
- Çetiner, C. (2018). Analyzing the attitudes of translation students towards cat (computer aided translation) tools. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 14(1) (Yayın No: 4779651)
- Çetiner, C. (2019). Makine çevirisi sonrası düzeltme işlemine (post-editing) yönelik kapsamlı bir inceleme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö6), 462-472. doi:10.29000/rumelide.649333
- Çetiner, C. (2021). Designing a syllabus for the translation technology course: With theoretical considerations and hands-on assignments. *International Journal of Language Academy*, 37(2), 250- 272. doi: 10.29228/ijla.51184 (Yayın No: 7114623)
- Çetiner, C. (2022). Using parallel corpora and creating translation memories to teach translation. *International Journal of Language Academy*, 10(1), 212-224. doi: 10.29228/ijla.57539 (Yayın

No: 7629202)

- Çetiner, C. & İşisağ, K. U. (2019). Undergraduate level translation students' attitudes towards machine translation post-editing. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 7(1), 110-120. (Yayın No: 4812744)
- Dewi, H. D. (2020). The Effectiveness between Two Translation Assessment Models for English to Indonesian Translation of Undergraduate Students. *Journal of Language and Literature Universitas Sanata Dharma*.
- Eggins, S. (1996) An Introduction to Systemic Functional Linguistics. Continuum, London.
- Findler, N. V., & Viil, H. (1974). A few steps towards computer lexicometry. *American Journal of Computational Linguistics, Microfiche 4*. <https://aclanthology.org/J741004>
- Guerberof-Arenas, A. & Toral, A. (November 2022). Creativity in translation: Machine translation as a constraint for literary texts. *Translation Spaces, vol 11, issue 2*, 184 – 212. doi: <https://doi.org/10.1075/ts.21025.gue>
- Gürçağlar, Ş.T. (2021). Çevirinin A B C'si. Say Yayınları, İstanbul, 113-114.
- Halliday & Hasan (1985). Language, Context and Text: Aspects of Language in a Social-Semiotic Perspective. Geelong: Deakin University Press.
- Halliday, M.A.K. & Matthiessen, C.M.I.M. (1994/2004/2014). An Introduction to Functional Grammar.
- He, H., Amini, M., Ganapathy, M., & Lah, S. C. (2024). The application of Juliane House's translation quality assessment model in the English translation of Yu Hua's 'Yanre de xiatian.' *Cogent Arts & Humanities*, 11(1). <https://doi.org/10.1080/23311983.2024.2386781>
- House, J. (2001). How do we know when a translation is good? In E. Steiner & C. Yallop (Eds.), *Exploring translation and multilingual text production: Beyond content* (pp. 127–160). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Jones, R. & Irvine, A. (2013). "The (Un)faithful Machine Translator," in Proceedings of the 7th Workshop on Language Technology for Cultural Heritage, Social Sciences, and Humanities, 96-101.
- Karadağ Evirgen, Ş. (2016). *Çeviride ikidillilik sorunsalı: Özçeviri ve yazar-çevirmenler* [Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. p.98
- Kim, M., Martin, J. R., Shin, G.-H., & Choi, G. H. (2023). Korean grammar: A systemic functional approach. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781009019941>
- Lagoudaki, E. (November 2006). "Translation memories survey 2006: Users' perceptions around TM use." Paper presented at ASLIB International Conference Translating and the Computer 28, London. <https://aclanthology.org/2006.tc-1.2.pdf>
- Läubli, S., Fishel, M., Massey, G., Ehrensberger, M., & Volk, M. (2013). Assessing post-editing efficiency in a realistic translation environment. Proceedings of MT Summit XIV Workshop on Post-Editing Technology and Practice, 83-91. Nice.
- LeBlanc, M. (2013). Translators on translation memory (TM). Results of an ethnographic study in three translation services and agencies. *Translation & Interpreting* 5 (2), 1–13.
- Lederer, M. (2002). Correspondances et équivalences- faits de langue et de discours en traduction, In Identité, altérité, équivalence- La traduction comme relation. Editor, Israel F. pp.17-34. Paris: Didier Erudition.
- Mann, W. C., & Thompson, S. A. (1987). Rhetorical Structure Theory: A Theory of Text Organization (ISI/RS-87-190). University of Southern California, Information Sciences Institute.
- Marshman, E. (2014). Taking control: Language professionals and their perception of control when using language technologies. *Meta: Translators' Journal* 59 (2), 380 405. doi:10.7202/1027481ar.
- Martin, J.R. (1992). English text: system and structure. Amsterdam: Benjamins.

- Matthiessen, Christian M.I.M. (2001). The environments of translation. In E. Steiner & C. Yallop (Eds.): *Exploring translation and multilingual text production: beyond content* (pp. 41-124). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Matthiessen, Christian M.I.M. (2014a). Applicable discourse analysis. In F. Yan & J. J. Webster (Eds.): *Developing Systemic Functional Linguistics: theory and application* (pp. 135-205). London: Equinox.
- Matthiessen, Christian M.I.M. (2014b). 28th Pacific Asia Conference on Language, Information and Computation pages 5–26 Registerial cartography: context-based mapping of text types and their rhetorical-relational organization Christian M.I.M. Matthiessen ENGL, FH, The PolySystemic Research Group Hong Kong Polytechnic University
- Matusov, E. (2019). The Challenges of Using Neural Machine Translation for Literature. In Proceedings of the Qualities of Literary Machine Translation (pp. 10-19). Dublin, Ireland: European Association for Machine Translation.
- Massardier-Kenney, F. (2010) Antoine Berman's way-making to translation as a creative and critical act. *Translation Studies*, 3:3, 259-271, DOI:10.1080/14781700.2010.496919
- McEnery, T., Xiao, R., & Tono, Y. (2006). Corpus-based language studies: An advanced resource book. Routledge.
- Munday, J. (2012). *Evaluation in translation: Critical points of translator decision-making*. Routledge.
- Newmark, P. (1988). A Textbook of Translation. Longman, 45-53.
- Newmark, P. (2010). Translation and culture. In B. Lewandowska-Tomaszczyk (Ed.), *Meaning in translation* (pp. 330–331). Frankfurt am Main: Peter Lang.
- O'Brien, S. (2012). Translation as human-computer interaction. *Translation Spaces*, 1, 101-122. doi: 10.1075/ts.1.05obr
- Olohan, M. (2011). Translators and translation technology: The dance of agency. *Translation Studies*, 4:3, 342-357. doi: 10.1080/14781700.2011.589656
- Omar, A. & Gomaa, Y.A. (2020). The machine translation of literature: Implications for translation pedagogy. *International Journal of Emerging Technologies in Learning*, vol 15, issue 11, 228-235. doi: 10.3991/ijet.v15i11.13275
- Öner Bulut, S. (2019). Integrating machine translation into translator training: Towards 'human translator competence'? *transLogos*, vol 2, issue 2, 1–26 <http://dx.doi.org/10.29228/transLogos.11>
- Öner Bulut, S. & Alimen N. (2023). Translator education as a collaborative quest for insights into the re-positioning of the human translator (educator) in the age of machine translation: The results of a learning experiment. *The Interpreter and Translator Trainer*, 17:3, 375-392. doi: 10.1080/1750399X.2023.2237837
- Öner, I. & Öner Bulut, S. (2021). Post-editing oriented human quality evaluation of neural machine translation in translator training: A study on perceived difficulties and benefits. *transLogos*, vol 4, issue 1, 100–124. <https://dx.doi.org/10.29228/transLogos.33>
- Öner, S. (2013). Translator: expert of 'what'? Translator training and the changing/changeful identity of the translator. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi (ISSN: 2147-0626)*, vol. 2, n. 2, June 2013 69-78. DOI: 10.7596/taksad.v2i2.232
- Özcan, L. (2003). Ekinsel öğelerin aktarımında etnikmerkezcilik sorunu: Antoine Berman ve genel çeviri kuramı. *Çeviribilim ve Uygulamaları*, vol.1, no.1, 156-181.
- Öztürk Kasar, S. (2021). "Çevirmek, Anlamı Eğip Bükme Sanatı mıdır?" Söylem, Anlam ve Çeviri Üzerine Disiplinlerarası Tartışmalar. (Didem Tuna, Mesut Kuleli, Ed.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Rodríguez, J., Reguant, M., & Ortega, D. (2024). A practical case study of qualitative data analysis with IRaMuTeQ: Lexicometric analysis of narratives of bisexual men and women. *Revista de Investigación Educativa*, 42(2), 1–20.

- Şahin, M. (2015). Çevirmen Adaylarının Gözünden İngilizce-Türkçe Bilgisayar Çevirisi ve Bilgisayar Destekli Çeviri: Google Deneyi. *Hacettepe Üniversitesi Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 21, 43-60.
- Şahin, M. & Gürses, S. (2021). English-Turkish Literary Translation Through Human-Machine Interaction. *Revista Tradumàtica. Technologies de la Traducció*, 19, 171-203. <https://doi.org/10.5565/rev/tradumatica.284>
- Taivalkoski-Shilov, K. (2019). Ethical issues regarding machine(-assisted) translation of literary texts. *Perspectives*, vol. 27, no. 5, 689-703. <https://doi.org/10.1080/0907676x.2018.1520907>
- Toral, A. & Way, A. (2015a). Translating Literary Text between Related Languages using SMT. In Proceedings of NAACL-HLT Fourth Workshop on Computational Linguistics for Literature, Denver, Colorado, 123-132. <https://doi.org/10.3115/v1/w15-0714>
- Toral, A. & Way, A. (2015b). Machine-assisted translation of literary text: A case study. *Translation Spaces*, 4:2, 241-268. John Benjamins. ISSN 2211-3711. DOI:10.1075/ts.4.2.04tor
- Toral, A. & Way, A. (2018). What level of quality can neural machine translation attain on literary text? In: Moorkens, J., Castilho, S., Gaspari, F., Doherty, S. (Eds.) *Translation Quality Assessment. Machine Translation: Technologies and Applications*, vol 1. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-91241-7_12
- Vanmassenhove, E., Shterionov, D. & Way, A. (2019). Lost in Translation: Loss and Decay of Linguistic Richness in Machine Translation. <https://arxiv.org/pdf/1906.12068.pdf>
- Van Egdom, G., Kusters, O. & Declercq, C. (2023). The riddle of (literary) machine translation quality: Assessing automated quality evaluation metrics in a literary context. *Revista Tradumàtica. Technologies de la Traducció*, 21, 129-159.
- Van Rensburg, A., Snyman, C., & Lotz, S. (2012). Applying Google Translate in a higher education environment: Translation products assessed. *Southern African Linguistics and Applied Language Studies*, 30(4), 511-524.
- Vinay, J.-P. ve Darbelnet, J. (2000). A Methodology for Translation. J. C. Sager ve M.-J. Hamel (Tr.). L. Venuti (Ed.). *The Translation Studies Reader* (pp. 84-93). Londra ve New York: Routledge.
- Voigt, R., Jurafsky, D. (2012). Towards a Literary Machine Translation: The Role of Referential Cohesion. In Proceedings of the NAACL-HLT 2012 Workshop on Computational Linguistics for Literature, 18-25.
- Waltraud, K., Dressler, W.U. & Mattiello, E. (2023). Human and machine translation of occasionalisms in literary texts: Johann Nestroy's *Der Talisman* and its English translations. *Target-International Journal of Translation Studies*, vol 35, issue 4, 540572. doi: 10.1075/target.21147.kol
- Wang, L. (2023). The impacts and challenges of artificial intelligence translation tool on translation professionals. SHS Web of Conferences 163, 02021. <https://doi.org/10.1051/shsconf/202316302021>
- Witczak, O. (2016). Incorporating post-editing into a computer-assisted translation course. A study of student attitudes. *Journal of Translator Education and Translation Studies*, 1(1), 33-55.
- Wodak, R., Meyer, M. (2001). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage
- Yirmibeşoğlu, Z., Dursun O., Dalli, H., Şahin, M., Hodzik, E., Gürses, S., Güngör, T. (June 2023). Incorporating Human Translator Style into English-Turkish Literary Machine Translation. 24th Annual Conference of the European Association of Machine Translation (EAMT), Tampere, Finland. <https://arxiv.org/pdf/2307.11457.pdf>
- Yüncü Kurt, P., Özcan, L. (2024). Antoine Berman'ın Çeviri Eleştirisi Yöntemi ve Biçim Bozucu Eğilimler Analitiği Uygulaması. *RumeliDE Dil Ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (Ö14), 1471-1498. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1456183>